

Tartu Ülikool
Maailma keelte ja kultuuride instituut

Johanna Maria Vallikivi

MAUD S. MANDELI AJALOOUURIMUSE „IN THE AFTERMATH OF GENOCIDE:
ARMENIANS AND JEWS IN THE TWENTIETH-CENTURY FRANCE” VALITUD
PEATÜKI TÕLGE JA TÕLKEPROBLEEMIDE ANALÜÜS

Magistritöö

Juhendaja: Marri Amon, PhD

Tartu

2024

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
Armeenlaste genotsiidist	5
1. SIHTTEKST	6
2. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	26
2.1 Tekstianalüüs	26
2.2 Tõlkemeetodid ja -tehnikad	27
3. TÕLKEPROBLEEMIDE ANALÜÜS	30
3.1 Armeenia küsimus	30
3.2 Terminid	35
3.2.1 <i>Nation</i>	35
3.2.2 <i>Population</i>	38
3.2.3 <i>Civil status</i>	39
3.2.4 <i>Authority</i>	41
3.2.5 <i>Settlement</i>	42
3.3 Kõnekujundid	46
3.4 Kinnistumata tõlkevasteteta sõnad	49
3.5 Ametlikud nimed ja nimetused	52
3.6 Tõlkeanalüüsi järeldused	58
KOKKUVÕTE	61
KASUTATUD ALLIKAD	62
SUMMARY	68

SISSEJUHATUS

Jenny Williamsi ja Andrew Chestermani tõlketeadusliku uurimistöo kirjutamise käsiraamatus „The Map” on esitatud 12 tõlkeuringute valdkonda ja näited iga valdkonna uurimisteede kohta. Käesolev töö kuulub kommenteeritud tõlke teema alla, mis on üks võimalik, introspektiivne ja retrospektiivne lähenemisnurk tekstianalüüsi ja tõlke valdkonnas (Williams & Chesterman 2002: 7–8). Magistritöö autor tõlkis eesti keelde 20 lehekülge Maud Mandeli raamatu „In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in the Twentieth-Century France” esimesest peatükist „Orphans of the Nation: Armenian Refugees in France”. Peatükis antakse detailne ülevaade pärast 1915. aasta noortürklaste korraldatud genotsiidi kodakondsuseta jäänud ning Prantsusmaale põgenenud armeenlaste kohanemisest Prantsuse riigi rändepoliitika kontekstis. Raamatus tervikuna võrreldakse armeenlaste ja juutide genotsiidijärgset kohanemist 20. sajandi Prantsusmaal ning leitakse, et kuigi nende kahe rahva vahel on palju erinevusi, reageerisid nad toimunule sarnaselt ja püüdsid vaatamata Prantsusmaa assimilatsioonipoliitikale oma erilist identiteeti pigem rõhutada.

On loomulik, et suuremahulised sõjad ja muud organiseeritud hävitustegevused toovad kaasa kolletes elavate inimeste massilisi põgenemisi teistesse riikidesse. Suured põgenike hulgad, eriti siis, kui nad on sündmuste käigus kodakondsusest ilma jäänud, toovad vastuvõtjariikidele kaasa üksjagu administratiivsed probleeme. Sõjad ja sellega kaasnevad inimsusvastased kuriteod on toimunud läbi ajaloo ning paraku peab tõdema, et need on ka tänapäeva Euroopa tegelikkuse osa. Sõjapõgenikega seotud poliitilist sõnavara kasutatakse praegu varasemast aktiivsemalt ning seega on olukorra laiahaardelisemaks mõistmiseks kasulik teemaga seotud, kuid varem kajastamata lähenemisnurki avavate tekstidega veelgi enam tegeleda. Tõlkimiseks valitud peatükk keskendub peamiselt armeenia genotsiidipõgenikele 20. sajandi alguse Prantsusmaal ning osa uuritavast sõnavarast puudutab ka kitsamalt armeenlasi. Teemat ei ole varem eesti keeles samasuguse külje pealt piisavalt käsitletud. Töös keskendutakse terminite ja muude sõnavaraliste küsimustega seotud tõlkeprobleemidele.

Magistritöö eesmärgid jagunevad eeltoodust lähtudes kolmeks: 1) tõlkida valitud peatükk Maud Mandeli raamatust (ettenähtud mahus, 20 lehekülge), 2) analüüsida ettetulnud tõlkeprobleeme ning 3) selgitada ja rikastada teksti põhjal eestikeelset poliitika ja pagulasrändega seotud sõnavara. Tõlkimisel ja tõlkeanalüüsi läbiviimisel püütakse vastatata järgmistele uurimisküsimustele:

- Milliseid probleeme võib esineda suur- või väiketähe valikul rahvusele/riigile viitavaid sõnu tõlkides?
- Kuidas tõlkida pigem abstraktseid poliitilisi termineid, millel on eesti keeles mitu võimalikku tõlkevastet?
- Kuidas tõlkida kõnekujundeid?
- Kuidas tõlkida tekstielemente, millele ei ole kinnistunud eestikeelset vastet?
- Kas ja kuidas tõlkida tekstis esinevaid inglis- ja prantsuskeelseid ametlikke nimesid ja nimetusi?
- Kas tõlkimise/tõlkeanalüüsi teoreetilised lähtekohad toetavad tõlkimist/analüüsi läbiviimist?

Magistritöö jaguneb kolmeks suuremaks osaks. Esimeses osas esitatakse lähteteksti tõlge, teises tutvustatakse töö teoreetilisi lähtekohti ning kolmandas viiakse läbi tõlkeprobleemide analüüs. Kolmas osa on jagatud viieks alateemaks: 1) „Armeenia küsimus“, 2) „Terminid“, 3) „Kõnekujundid“, 4) „Kinnistumata tõlkevasteteta sõnad“ ja 5) „Ametlikud nimed ja nimetused“. Tõlkes (sihttekstis) on nurksulgudes ära märgitud lähteteksti viidete kohad, mille sisu jäi aga antud töös mahupiirangu tõttu tõlkimata.

Armeenlaste genotsiidist

Eelkõige aastatel 1915–1916 Osmanite riigis armeenlaste vastu toime pandud hävitustööd tuntakse tänapäeval armeenlaste genotsiidina. Genotsiidi käigus tapeti vähemalt 664 000 armeenlast, kuid tegelik hukkunute arv võib olla umbes 1,2 miljonit (United States Holocaust Memorial Museum). ÜRO 1948. aastal vastu võetud genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni järgi on genotsiidiga „tegu, mis on toime pandud kavatsusega hävitada osaliselt või täielikult rahvuslikke, etnilisi, rassilisi või usulisi üksusi“ (Riigi Teataja). Armeenlaste vastu suunatud hävitustegevus liigitub selle määratluse alla. Türgi eitab genotsiidi toimumist. Türgi endine välisminister Mevlut Cavusoglu ütles 2021. aastal, et kui president Joe Biden peaks nimetama armeenlaste massitapmisi genotsiidiks, siis riikide suhted halvenevad (Reuters, 2021, 20. aprill). Ameerika Ühendriikide senat tunnustas ametlikult armeenlaste genotsiidi 12. detsembril 2019. aastal (Foreign Relations Committee, 19. märts 2021) ning 24. aprilli 2021. aastal sai Joe Bidenist esimene USA president, kes 1915. aastal toimunud suuremahulist armeenlastevastast rünnakut genotsiidiks nimetas (Baillie, 29. aprill 2021). Ametlik armeenlaste genotsiidi tunnustamine on eelkõige armeenia rahva jaoks olulise sümbolse tähendusega.

Ka Eestil on armeenlaste ja nendevastase genotsiidiga vähemalt üks väga huvitav seos: Haapsalus sündinud ja kasvanud misjonär Anna Hedwig Büll (1887–1981) (Jaaks 2023: 265) läks 20. sajandi alguses Türki ning päästis seal teadaolevalt tuhandeid armeenlasi (Kuningas (toim), 17. november 2023). Kirjanik Piret Jaaks on kirjutanud Anna Hedwig Büllist romaani pealkirjaga „Taeva tütred“ (Jaaks, 2023).

1. SIHTTEKST

Riigi orvud: armeenia põgenikud Prantsusmaal

Aram Turabjan, Osmanite riigis sündinud, 1890. aastatel Prantsusmaale migreerunud ja Prantsuse armees ohvitserina võidelnud armeenlane, tänas oma 1930ndate lõpus ilmunud kirjutises kohalikke ametivõime I maailmasõja järel armeenia põgenikele riigi uste avamise eest. Kinnitades oma lugejatele, et armeenlased on väga tänulikud ja „avaldavad austust ning alistuvad meelsasti selle väärrika riigi seadustele,” palus ta „et meie Prantsuse sõbrad meid kõigi ülejäänud välismaalastega segi ei ajaks. *Meie olukord on eriline*, sest meil pole konsulaati ega saadikut, kes meid kaitseks, pole isegi koduriiki, kust saaksime vajadusel varjupaika otsida. Oleme pannud kogu oma usalduse Prantsusmaa õiguskaitsele ja palume aupaklikult, et riigi pädevad ametiasutused võtaksid meie kaebuseid tõsiselt.” [1]

Kuigi Turabjan pidas armeenlaste seisundit „eriliseks”, siis tegelikult illustreeris tema kirjeldatud olukord sedasama probleemi, mille tõstatasid enamik põgenikke kodakondsuslike piiride järgi joonduda püüdvatele I maailmasõja järgsetele Euroopa valitsustele. Sõda viis suurte paljurahvuselistele – Romanovi, Habsburgi, Osmanite – impeeriumite lagunemiseni. Väiksed rahvusriigid, mis neid asendasid, ja vägivaldsed konfliktid, mis nende sünniga kaasnesid, tõid kaasa suured hulgad kodakondsuseta pagulasi. Olles kodakondsusest ja riiklikust kuuluvusest ilma jäetud, tekitasid need pagulased rahvusvahelisele kogukonnale mõningaid probleeme. Erinevalt varasematest poliitiliste pagulaste põlvkondadest, kes olid Kesk- ja Lääne-Euroopast varjupaika otsinud, saabusid need uustulnukad enneolematult suurtes hulkades, mis pani proovile rahvusvahelise kogukonna võimed nende eest hoolt kanda. Näiteks 1926. aastal olevat Euroopas ringi rännanud umbkaudu 9,5 miljonit põgenikku. Peale selle jäid 20. sajandi Euroopa põgenikud tihti erakordselt pikaks ajaks pagendusse, saamata võimalust oma seisundit „seadustada”, teinekord anti pagulasseisund üle ka järgmisele põlvkonnale. Kõige olulisem on ehk siiski see, et maailmasõja aegsed ja järgsed põgenikud andsid oma kodutuse laadi poolest, „mis lõikas nad nii dramaatilisel ja erilisel viisil tsiviliseeritud ühiskonnast välja”, Euroopa maastikule omapärase lisanduse. Kaasaegse rahvusriigi kindlustumine pärast sõda tugevdas aina enam riigi ja kodaniku vahelist sidet. Eeldusel, et kodanikud on täitnud kõik kohustused riigi ees, seisis riik nende esmase kaitse ja heaolu eest. Rahvusvahelised kokkulepped pakkusid teatud kaitset neile, kes migreerusid

ühest riigist teise, kuid pagulastel ei olnud oma kodakondsuse kaotamise tõttu sellistest kokkulepetest kasu. Nad olid „ilma jäetud õiguste kaitsest, vastastikusest toetusest, töötamisvõimalustest ja liikumisvabadusest, mida õnnelikumad surelikud iseenesestmõistetavaks peavad.” [2] Kuigi Pariisi diplomaadid püüdsid panna sõjajärgsetesse rahulepingutesse ka mõningaid sätteid pagulaste kohta ja Rahvasteliit lõi Pagulaskomitee, „olid need pingutused nagu hane selga vesi”. [3]

Pärast Osmanite genotsiidi kodakondsuseta jäänud ja Prantsusmaale jõudnud armeenia pagulased olid seega osa suuremast probleemist, millega Euroopa riigid I maailmasõja järel silmitsi seisid. Kui armeenlased nagu Turabjan pidasid oma genotsiidijärgset seisundit eriliseks, siis Prantsuse ametiasutused neid teistest niimoodi ei eristanud. *Per capita* arvestuses oli Prantsusmaa Lääne-Euroopa riikide hulgas I maailmasõja pagulaste vastuvõtmises esikohal. [4] Prantsuse valitsus püüdis innukalt oma sõjast räsitud majandust taastada ja selleks palgati igat sorti võõrtööjõudu. Sisserändajate hulk oli olnud alates 19. sajandi keskpaigast pidevalt tõusuteel, eriti sellistest riikidest nagu Belgia, Itaalia ja Poola, ning liberaalne immigratsioonipoliitika koos I maailmasõjast tingitud tööjõupuudusega tegi Prantsusmaast juhtiva „sisserändajate riigi” Euroopas. Uued pagulased Kesk- ja Ida-Euroopast, kes põgenesid poliitiliste ja majanduslike pöörete eest, ning ka tulijad endistest Prantsuse kolooniatest mitte ainult ei suurendanud Prantsusmaa pagulaste hulka, vaid muutsid ka kogu rahvastiku koosseisu. [5] Pärast 1924. aastat, kui USA pagulaste sisserännet piirama hakkas, kasvas Prantsusmaale põgenejate hulk veelgi. 1931. aastaks moodustasid võõramaalased tervelt 11 protsenti kogu Prantsusmaa tööjõust ning kui kolm aastat välja arvata, siis tuli 1920ndatel iga-aastaselt 150 000 kuni 200 000 pagulast juurde. [6]

Valitsus, keda huvitas riigi tööjõu suurendamine, ei pidanud sisserändajate vahel vahet tegemist vajalikuks. Kui Venemaa *émigré*'de [emigrantide] hulgad hakkasid revolutsiooni ja bolševike režiimi eest riigist põgenema, võttis Prantsusmaa neist vastu ligi 120 000 ehk põhimõtteliselt igaihe, kes oli valmis tööstus- või päevatöölisena tööle asuma. [7] Varastel 1920. aastatel otsis Prantsusmaalt varjupaika umbkaudu 65 000 armeenlast (ligi 30 protsenti kõigist armeenia pagulastest Euroopas ja Lähis-Idas), kelle olid 1915. aasta genotsiidi käigus kodust välja ajanud esmalt noortürlased ja mõned aastad hiljem Kemal Atatürki väed. [8] Need uued rahvahulgad tekitasid Prantsusmaa valitsusele siiski keerukaid sotsiaalseid ja administratiivseid probleeme, millel ei olnud valmis lahendusi. [9] Kui enamik tollel ajal Prantsusmaale jäänud sisserändajatest säilitas oma päritolumaaga selge riiklik-poliitilise (ja seega ka administratiivse) sideme, siis

apatriidid ehk kodakondsuseta isikud „ei mahtunud ühegi kindla riigi õiguspädevuse alla.” [10] Nendel „riigi orbudel”, nagu üks kaastundlik ajakirjanik neid nimetas, ei olnud passe ega viisaid, mis oleks neil ringiliikumist lihtsustanud, konsulaate, mis oleks neid esindanud, ega ühtegi lepingut, mis oleks neid kaitsnud. Samuti ei saanud nad tagasi pöörduda sinna, kust nad tulid. [11] Selle tulemusena seadsid apatriidid kahtluse alla senise arusaama sisserändajate osalemisest ühiskonnakorralduses, trotsides seniseid immigratsioonikategooriaid ja ajades segadusse ametnikke, kes püüdsid neid riigi laiemasse majandusstruktuuri lõimida. Nagu peagi näeme, siis vene apatriidid ei pannud ametnikke nii suure dilemma ette, kui armeenlased, sest Rahvasteliidu Pagulaskomitee lõi 1922. aastal nende jaoks rahvusvaheliselt tunnustatud juriidilise kategooria. Aastal 1924 laienes see privileeg siiski ka armeenlastele. Niisiis oli armeenlastel, kelle kohta puudus rahvusvaheline dokumentatsioon, oma Prantsusmaale saabumise esimestel aastatel „sageli võimatu määrata, mis riigi kodanikud nad on – kes nad juriidilises mõttes *olid*.” [12] Prantsuse ametiasutustele, kes töötasid riikliku paradigma piires, tekitasid maailmasõja käigus toimunud genotsiidi tulemusel igasugustest riiklikest sidemetest ilma jäänud armeenlased parajat peavalu. Olgugi, et rahvusvaheliselt tunnustatud „identideedi” puudumine sai 1924. aastal lahenduse, olid armeenlaste anomaalsel positsioonil märkimisväärsed tagajärjed. Eelkõige mõned ametnikud, kes olid selle vana, tuvastamatu riikliku kuuluvusega vähemuse ebamäärase seisundi suhtes valvsad, otsisid aktiivselt võimalusi selliste meetmete sätestamiseks, mille abil nad riigi kodanikeks muuta. Sellisena on armeenlaste lõimumine Prantsuse ühiskonda tükike laiemast pildist. Kui, nagu viimased historiograafilised käsitlused on viidanud, Prantsusmaa riigikeskne ja assimileerimisele suunatud kodaniku enesemääratluse ja valitsemistava mudel kujundas etniliste ja religioosete vähemuste liitmist riigiga, siis Armeenia genotsiidist pääsenute lõplik lõimimine järgis sama mustrit, mis on selge näide teadlikest ja suunatud katsetest summutada väljastpoolt tulnute eristumine riikliku poliitika rakendamise kaudu. [13] Nagu see suundumus viitab, siis isegi need Prantsuse ametiasutused, kes teadsid Osmanite riigi armeenlaste vastasest genotsiidist, ei näinud mingit põhjust „armeenluse” säilitamiseks meetmeid käiku lasta. Kohalikud ametiasutused hoopis umbusaldasid pagulaste „riikideülest” identiteeti ja püüdsid võimalikult kiiresti kõrvaldada kõik etnilise eristumise märgid.

On siiski oluline märkida, et selliseid lõimumismeelseid lähenemisi väljastpoolt tulnud „teisi” endaga siduda ei rakendanud Prantsuse ametiasutused ühtselt, eriti 1930ndatel, kui peamiselt juudi ja Hispaania pagulaste uued lained Prantsuse poliitilise varjupaiga andmise traditsiooni piire

katsetama hakkasid. Nendele kõige hiljem saabunutele osaks saanud kasvav vastandumine polnud aga iseäranis 1920ndatel tulnutele suunatud. Avalikkus tundis esimeste lainete apatriididele pigem kaasa ning eristas neid 1930ndatel fašismi eest põgenenutest. Sellegipoolest tuletas see uus pagulasvastane atmosfäär armeenlastele meelde nende enda ebakindlust seoses kodakondsusetusega. Nagu Turabjan 1938. aastal, ettevaatliku ja ebakindlana keset kasvavat vaenulikkust, tundsid ka uued pagulased end sunnitud oma ühiskonda kaasamist põhjendama. Nende jaoks tähendas kodakondsuseta jäämine rohkemat, kui olla kord omaks peetud maalt välja aetud. See kujundas ka seda, kuidas neist sai osa uues ühiskonnas.

Pagulus ja hajutatus: armeenia pagulaste probleemi kujunemine

Selleks, et mõista armeenia pagulaste ja Prantsusmaa riigi vahelist suhet, tuleb esmalt arvestada lääneriikide rolli armeenlaste paguluses ja hajutatuses genotsiidi ajal ja selle järgselt. Armeenia pagulaste probleem kasvas välja nii I maailmasõja julmast tapatööst kui ka sõjajärgsete aastate geopoliitilisest kokkulepetest. Armeenlasi, üht paljudest teisejärgulistest kristlasvähemustest paljurahvuselises ja religioosselt mitmekesisest Osmanite riigis, peeti võimu silmis järjekindlalt läbi sajandite ametlikult madalamaks. [14] Sellegipoolest elasid nad suhteliselt rahulikkus elu ja said impeeriumi kasvades isegi edukaks. Kui aga impeerium 18. ja 19. sajandil kuhjuvate majanduslike ja administratiivsete probleemide tõttu lagunema hakkas, suurenes sellega ka mittemoslemitest vähemuste ekspluateerimine ja nendevastane sallimatus. Sellele vastuseks palusid armeenia kogukonnajuhid sultanilt tõusvate maksude, halduskorruptsiooni ja kohatise vägivald vastu kaitsset. Kui lubatud reformid kasutuks osutusid, hakkasid armeenlased lääne suunas vaatama, lootes, et Euroopa riikidel, Osmanite riigi võlausaldajatel, on jõudu kohalike kristlaste kogukondade kaitseks reformid peale suruda. Alguses San Stefano lepingus, mis sõlmiti üheksanda Vene-Türgi sõja (1877–1878) järel, ja seejärel Berliini lepingus, lubas Osmanite sultanaat tõesti impeeriumi idaprovintssides elavate armeenia talupoegade ja käsitöölise kasuks reforme ellu viia. Aastatel 1894–1899 toimunud ulatuslikud tapatalgud ning 1909. aastal Adanas toimunud veretööd aga näitasid, et valitsusel ei olnud vähimatki kavatsust sääraseid reforme sisse viia ja armeenlaste seisukord halvenes. Armeenia intellektuaalid jätkasid aga Lääne-Euroopa ametiasutuste poole pöördumist, kes olid nüüd õiguslikult seotud lepingu kaudu, mis pidid tagama kõige vajalikema reformide läbiviimise. Hoolimata lubadustest ei tulnud seda abi kunagi. [15]

Noortürklaste revolutsiooni edu 1908. aastal andis alguses armeenlastele taas lootust, et nende olukord võib paraneda, sest uus juhtkond oli esmapilgul impeeriumi vähemusküsimuste lahendamise suunas liikumisest huvitatud. Kasvava majandusliku ja poliitilise pinge all kaldus aga liberaalne ja egalitaarne valitsus mõne aasta jooksul äärmuslikku šovinismi, mille tuules otsustati Armeenia küsimusele lõpp teha. Noortürklasted korraldasid 1915. aastal maailmasõja kattevarjus impeeriumi armeenlaste vastu genotsiidi, süüdistades esmalt kohalikke armeenlasi Vene armee edule kaasa aitamises, seejärel kõrvaldades Konstantinoopolist armeenia vaimueliidi ja viimaks, küüditades ja tappes terveid idaprovintside armeenlaste kogukondi. Paljud põgenenutest siirdusid Vene Kaukaasiasse, teised liikusid impeeriumi Liibanoni ja Süüria provintsidesse. Kuigi lääne humanitaarabi töötajad püüdsid ellujääjaid aidata, siis sõja lõpuks olid nälg ja haigused sagedased kõikides pagulaskondades, sõltumata nende asukohast. [16]

Sarnaselt Osmanite riigi armeenlastele said ka Vene võimu all Kaukaasias elavad armeenlased osa I maailmasõja murrangutest. Nii sinna paikseks jäänud pagulased kui ka regiooni kohalikud elanikud sattusid 1917. aasta Vene revolutsiooni keerisesse ning peagi suruti sellele vastu olevale juhtkonnale peale väikese Armeenia vabariigi iseseisvus. Pärast seda, kui uus Nõukogude valitsus sõlmis 1918. aastal Brest-Litovski lepingu, millega Venemaa enam sõjas ei osalenud, ja andis Türgile üle suured alad Taga-Kaukaasias, muutus Armeenia ja kogu ülejäänud Lõuna-Kaukaasia Osmanite edusammude vastu kaitsetuks. Pärast lühikest katsetust koordineerida Taga-Kaukaasia föderatsiooni, tegi Gruusia Saksamaaga oma kokkuleppe ja kuulutas välja iseseisvuse. Aserbaidžaanil tatarlased olid järgmised. Armeenia juhtidel ei olnud muud valikut, kui kuulutada välja iseseisvus sellel pisikesel Ida-Armeenia alal, mis oli türklaste vallutustest veel puutumata jäänud. [17]

Sõja lõppedes olid riiki üles ehitada ja pagulaste probleemi lahendada püüdnud Armeenia juhid juba optimistlikumad. Armeenlased lootsid, et Osmanite riigi lüüasaamise ja lagunemise ning liitlaste [Antanti] võidu järel peavad lääne jõud oma varem antud lubadustest kinni, kaitsevad armeenlasi edasise kahju eest ja toetavad neid isegi võitluses riikliku iseseisvuse eest. Iga liitlasriik oli alguses tõepoolest lubanud armeenlastel nende ajaloolistel maadel autonoomsuse või iseseisvuseni jõudmist toetada. [18] Lisaks hakkas see väike Kaukaasia vabariik Türgi vägede taandumisel järk-järgult laienema ning selles meeleolus pöördusid paljud sõjapõgenikud oma esivanemate maadele tagasi. Prantsuse sõjalised jõud repatrieerisid kümneid tuhandeid armeenia põgenikke Süüriast, Liibanonist ja Egiptusest endise Osmanite riigi kaguregiooni, nüüd

Prantsusmaa kontrolli alla jäänud Kiliikiasse, ning ka Taga-Kaukaasiasse pagenud armeenlased pöördusid tagasi maadele, kust nad põgenenud olid.

Armeenlaste optimism hajus aga kiirelt. Lääneriigid olid 1919. ja 1920. aastatel tõesti avalikult pühendunud ühendatud Armeenia riigi loomisele, mis pidi tooma Vene ja Türgi Armeenia provintsid kohustuslikus korras Ameerika Ühendriikide juhtimise alla. Kuigi kõik liitlasi riigid vaba Armeenia ideed teoreetiliselt toetasid, siis ei olnud ükski neist valmis piisaval hulgal ressursse kulutama, et sinna sadu tuhandeid põgenikke repatrieerida, või et seda uut riiki korralikult kaitsta. Ameerika Ühendriigid viimaks keeldusid sellest mandaadist oma eraldatuse ja kodumaalt lähtuva surve tõttu, ning Suurbritannia ja Prantsusmaa, vaatamata Pariisi rahukonverentsi Armeenia saadikute palvetele, suunasid oma jõuvarud Osmanite riigi endistesse Araabia provintssidesse, mille strateegiline väärtus oli nende jaoks oluliselt suurem ning kus nad territooriumi kontrolli pärast võitlesid. Liitlaste vahelise rivaliteedi tõttu Lähis-Idas lükkus rahulepingu koostamine edasi. Lisaks sai Mustafa Kemal juhtimisel 1919. aasta lõpus hoogu Türgi rahvuslik liikumine, mille eesmärk oli säilitada regiooni territoriaalset tervikkust. Endise Osmanite riigi Kiliikia regiooni okupeerimine oli Kemalile ja tema rahvusvägedele vastumeelt, kusjuures sinna olid liikunud kümned tuhanded armeenia põgenikud, ning 1919. ja 1920. aastatel hakati Prantsusmaa kontrollitavaid alasid ründama. Üksteisest eraldatud ja halvasti varustatud Prantsuse väed sageli põgenesid, jättes kaitseta armeenia repatriandid, kes Türgi rahvusvägede käe läbi taaskord küüditati või tapeti.

Alles kaks aastat pärast sõda 1920. aasta augustis, kui lõpuks Sèvres'i leping sõlmiti, oli Osmanite riik sunnitud teatud Armeeniasse ja armeenlastesse puutuvaid küsimusi tunnustama. Türgi valitsus tunnustas ametlikult vaba ja iseseisvat Armeenia vabariiki ja loobus oma õigustest olulistele Ida-Anatoolia regioonidele, mis olid nüüd osa uuest riigist. Lepingu järelandmiskohustuste täitmise nõue oli ilma liitlaste sunnita muidugi tühine, ning peagi selgus, et ükski valitsus ei olnud valmis seda vastutust enda peale võtma. Vahetult pärast seda, kui Mustafa Kemal lasi oma vägedel iseseisvasse Armeenia vabariiki tungida, ei astunud liitlased selle verinoore riigi kaitsmiseks ühtegi sammu, mis sundis kohalikke juhte abi saamiseks Punaarmee poole pöörduma. Lootused vabast ja autonoomsest Armeenia vabariigist olid 1921. aasta alguseks purunenud, kui Nõukogude väed riigi okupeerisid. Kemal pöördus ka Lääne-Kiliikia väikeste piirkondade vastu, mis olid Sèvres'i lepinguga Prantsusmaa mandaadi alla jäänud. Selle peale sõlmisid prantslased Kemaliga iseseisva kokkuleppe, mille kohaselt võisid nad oma mandaadi Süürias kuni Kiliikiast lahkumiseni säilitada.

Kohalikke armeenlasi haaras hirm, mistõttu lahkus enamik neist koos evakueeruvate prantslastega. Viimane Prantsuse armeelüksus lahkus 1922. aasta jaanuariks ja suurem osa 60 000 armeenlasest, kellest paljud olid prantslaste lubaduste tõttu sõjast alates repatrieerunud, lahkusid ja hakkasid taas põgenikena uut kodu otsima. [19] Kui Türgi väed 1922. aastal Kreeka armeed ründasid ja Smyrna linna maha põletasid, olid armeenlased kogu Türgist, kui Istanbul välja arvata, igaveseks välja aetud.

Püüdes Mustafa Kemaliga suhteid normaliseerida, tõmbusid liitlased armeenlaste teemal aina enam tagasi, kuni lõpuks, 1923. aastal, sõlmiti Lausanne'i leping. Leping lõpetas muuhulgas ka Armeenia küsimuse, tagades, et Osmanite riigi idaprovintside armeenlased ei saa enam oma esivanemate maadele tagasi pöörduda. Nagu üks teadlane nimetas: „Türgi täielik triumf seisnes selles, et Lausanne'i lepingu lõplikes versioonides ei leidu sõna *Armeenia* või *armeenlane*. Justkui Armeenia küsimust või armeenlasi ennast ei olekski kunagi olemas olnud.” [20]

Hüljatud ja peavarjuta jäänud armeenlased liikusid mistahes riikidesse, kes olid nõus neid vastu võtma. Kuigi enamik neist põgenesid Vahemere idaossa – Liibanoni, Süüriasse, Iraaki ja Kreekasse – ei saanud need riigid kõiki majanduslikel põhjustel vastu võtta. Mõned otsisid kodu Nõukogude Armeenias. Teised liikusid ka lääne poole. Aastaks 1925 elas rohkem armeenlasi hajali kogukondades üle kogu maailma, kui Nõukogude Armeenias.

Kõikidest Euroopa riikidest võttis kõige rohkem nendest põgenikest vastu Prantsusmaa. Teatud vastutustunne armeenlaste olukorra pärast, kui Prantsuse relvajõud Kemali tule all evakueerusid, võis ajendada ametnikke nende suhtes avatud uste poliitikat hoidma, kuigi avatud tööturu poliitika oli kindlasti otsustavam tegur. Kohalik poliitiline retoorika käsitles muidugi armeenia põgenikke kui sõja tõelisi ohvreid. Omaenda maalt välja aetud, I maailmasõjas ühtede Prantsusmaa peamiste vaenlaste, türklaste käe läbi halastamatult tapetud riigi orbudest armeenlastele tunti nende kannatuste pärast kaasa. Mõnel puhul väitsid poliitkommentaatorid, ajakirjanikud ja poliitikud, et Prantsusmaa, kes on oma humanitaarse traditsiooni poolest tuntud, peaks nendele uutele põgenikele peavarju pakkuma. Need, kes olid armeenlaste olukorrast teadlikud, suhtusid nende läbielatud katsumustesse sageli üsna kaastundlikult. Juba 1880. aastatel, kui sultan Abdul Hamid esimesed armeenlaste vastased tapatalgud vallandas, hakkasid paljud prantsuse kirjanikud ja propagandistid nende kasuks kihutustööd tegema. Need Prantsuse armenofiilid, nagu neid nimetati, korraldasid aastatel 1895–1923 meeleavaldusi, kirjutasid raamatuid, avaldasid ajakirju, taotlesid valitsuselt Osmanite riigi armeenlaste aitamist. Kui suurem osa Prantsuse ametnikest ei tundnud

armeenlastesse puutuva vastu huvi, siis see väike rühm Pariisi armeeniameelseid aktiviste õhutas Prantsusmaad Osmanite riigi asjadesse sekkuma. [21]

I maailmasõja puhkemisega asutas armeeniameelne liikumine propagandarühmituse, et jätkata armeenlastega seotud teemade laiemat avalikkuse ette toomist. See rühmitus, tuntud ka kui Société France-Arménie [Prantsuse-Armeenia ühing], loodi 1916. aastal ühe osana Amitié Franco-Etrangères'ist [Prantsusmaa ja välisriikide vaheline sõprusühing]. Rühmituse liikmete hulgas oli palju väljapaistvaid Prantsuse ametiisikuid ning selle omavoliliselt väljakuulutatud eesmärk polnud ei poliitiline ega filantroopiline. [22] Liikmed töötasid pigem lihtsalt prantslaste hulgas armeenlaste vastu kaastunnet äratada. Teades, et enamik Prantsusmaa kodanikest ei tea armeenlastest mitte midagi, ning neil, kes teadsid, olid neist vaid karikatuurne ettekujutus kui Osmanite riigi veretöö ohvritest või türklaste vastasest agressoritest (mõned Prantsuse ajalehed alguses kuulutasid, et armeenia revolutsionäärid kutsusid need tapatalgud oma rahvuslusega valitsust provotseerides ise esile), püüdsid Prantsuse armenofiilid seda kujutluspilti muuta.

Organiseerides 9. aprillil 1916. aastal Sorbonne'i amfiteatris meeleavalduse, töötas Société Prantsuse publikut Armeenia teemadel, „selle ajaloolisest rollist ja osatähtsusest tsivilisatsioonis”, harida. Kõnelejate hulgas olid Saadikutekojade esimees Paul Deschanel, haridusminister Paul Painlevé ja Anatole France. Umbes 15 000 inimest tuli kõnelejaid kuulama, et „mõista hukka türklaste ja sakslaste Armeenias toime pandud kuritöö ja avaldada austust armeenlaste kangelaslikkusele.” [23] Ühing rahastas ka teisi püüdlusi türklaste vägivallatsemiste avalikkuse ette toomiseks. Näiteks avaldas üks liige kirjutise, et õpetada koolilastele armeenia rahva lugu. [24] Sõja lõppedes sai Société France-Arménie'ist [Prantsuse-Armeenia Ühing] uus organisatsioon, Association Franco-Arménienne [Prantsuse-Armeenia assotsiatsioon]. Erinevalt oma eelkäijast olid uuel organisatsioonil selgelt poliitilised eesmärgid, mille hulka kuulusid Pariisi rahukonverentsi Armeenia delegatsiooniga alalise kontakti loomine, Türgi armeenia elanikkonnale abi saatmine ja Türgi vägivallatsete kohta info jagamine. Olles veendunud Prantsusmaa moraalses kohustuses armeenlasi aidata, väitsid liikmed, et nende riik peaks toetama armeenlaste taotlusi iseseisva kodumaa rajamisel ja osalema aktiivselt ümberasunud pagulaste eest hoolitsemisel. Lisaks saatis assotsiatsioon 1918. aasta novembris välisministri juurde delegatsiooni, kes palus tunnustada armeenlasi kui sõjas võidelnuid. Armeenia juhid lootsid, et kui armeenlasi loetakse sõja peamiste osapoolte ja ohvrite hulka, siis on lootust õigusele osaleda sõjajärgsetes rahuläbirääkimistes. Assotsiatsiooni liikmed ärgitasid Prantsuse võimukandjaid

Kiliikiasse autonoomset Armeenia regiooni asutama ja nõudsid valitsuselt tegutsemist sõjajärgsete tapatalgute vastu Kaukaasias. [25]

Assotsiatsiooni tegevused saavutasid vaid vähest edu, ja kuigi selle liikmed said tihti rääkida valitsusametnikega, keda nad veenda püüdsid, ei olnud tulemused kunagi rahuldavad. Moraalse pahameele avaldused ei suutnud võistelda Prantsusmaa laiemate poliitiliste, majanduslike ja strateegiliste huvide survega endises Osmanite riigis. [26] Organisatsioon oli aga siiski kuni varaste 1920ndateni aktiivne ja tõi Prantsuse avalikkusele armeenlaste olukorra kohta teateid. Ainuüksi 1922. aastal esitas Association Franco-Arménienne Poincaré'le Osmanite riigi armeenlaste staatusesse puutuva petitsiooni, osales Kiliikia evakuatsiooni teemalistel koosolekutel, korraldas Armeenia küsimuse teemal konverentse, organiseeris banketi arutamaks poliitilisi küsimusi seoses välismaal viibivate armeenlastega, tegi tööd jagamaks infot ka väljaspool Pariisi ja kogus fotomaterjali tõestamiseks küüditamiste ja tapatalgute toimumist. [27]

Olgugi, et selliste armeeniameelsete püüete laiemat mõju Prantsuse ühiskonnale on raske kindlaks määrata, olid mõned intellektuaalid armeenlaste lugudest kahtlemata liigutatud. Seega, kui põgenikud hakkasid Prantsusmaale rändama, sai neile osaks teatav kaastunne. Üks filmikriitik ütles pärast armeenia filmi „Andranik” vaatamist, et „lähiajaloo pole ühtki rahvast, kes oleks nii palju kannatanud, kui armeenlased”. Mõned ajakirjanikud kutsusid Prantsusmaad üles põgenikke oma uues kodus kohanemisel aitama. Olles võrrelnud 17. sajandi Marseille' rikaste armeenia kaupmeeste kolooniat vaeste sõjajärgsete põgenikega, kirjutas üks ajakirjanik nõnda: „Pole tähtsust. Provence'i süda on ebaõnnele veelgi rohkem avatud kui edule. Kui ta sai vanasti kasu rikastest kaupmeestest, siis täna tervitab ta õrnusega vaeseid pagendatuid.” [28]

Need ajakirjanikud, kes näitasid armeenlaste vastu kaastunnet üles, tuletasid eranditult oma lugejatele meelde, et Prantsusmaa on kohustatud neid humanitaarsetel põhjustel aitama. Väideti, et armeenlaste aitamine on vähim, mida Prantsusmaa teha saab, pärast seda, kui nende kaitsmine I maailmasõja järel Kiliikias ebaõnnestus. Sellised humanitaarsed kaalutlused olid kahtlemata ajendiks 1920. aasta otsusele anda 100 000 franki ühele Kreekas ja Kaukaasias pagulaste aitamisega tegelevale Prantsuse-Armeenia komiteele. Ka Süürias ja Liibanonis, kuhu peaaegu sada tuhat armeenlast ümber asus ning mis kuulusid Prantsusmaa mandaadi alla, asutas valitsus orbudekodusid, koole, korraldas põgenike ametialase ümberõppega seotud koolitusi ja panustas kolm miljonit franki nende ümberasumise toetuseks. [29]

Põgenikele uste lahti hoidmisel oli humanitaarsetest kaalutlustest kaugelt olulisem riigi tohutu tööjõupuudus. Sõja lõpuks oli 1,3 miljonit prantslast tapetud või kadunuks jäänud ning 1,1 miljonit raskesti haavatud. [30] Usuti, et sisserändajad võiksid nendest kaotustest tekkinud puuduse täita. Läbi 1920. aastate rändasid töövõtjad ja töösturid põgenikest tööliste leidmiseks Kreekas, Liibanonis ja Süürias. Liibanoni Haut-Commissariat français' [Prantsuse kõrgkomissariaat] ametiasutuste ja vahendavate armeenia värbajate kaudu sai põgenikele töölepingute viimisest levinud praktika. Sellised lepingud kehtisid ühe aasta ja suunasid huvilised kaevandus- või tekstiilikeskustesse kogu Prantsusmaal. Kui rahvusvaheline majanduskriis 1922. ja 1931. aastate vahel Prantsusmaad tabas, tuli tähelepanuväärne hulk armeenlasi avatud uste poliitikat ära kasutades Prantsusmaale. Ühed läksid kohe tööstuskeskustesse, teised liikusid Pariisi ning arvestatav vähemus jäi sissepääsusadamasse Marseille'sse. [31]

Avatud immigratsioonipoliitika, mis oli nii palju armeenlasi Prantsusmaale toonud, osutus peagi nende ümberasumise küsimustes siiski vähetõhusaks. Olgugi, et põgenikke julgustati tulema koos teiste sisserändajatega, sai peagi selgeks, et armeenlased ei ole majanduspõgenikud, ja et endised meetmed ei sobinud I maailmasõja järel kodakondsuseta jäänud põgenike küsimuste lahendamiseks.

Pagulane, apatriid või immigrant: armeenia põgenikud Prantsusmaa seadusandluses

Kodakondsusetuse probleem ei tekkinud alles I maailmasõja lõpus. Nimelt kuulutati 1793. aasta 24. juuni põhiseaduses, et Prantsusmaa pakub kodumaalt pagendatud võõramaalastest põgenikele peavarju. Teoreetiliselt oli vabariik kõigile avatud, kuid praktikas tekitasid võõramaalased noorele riigile, kes püüdis määratleda, kes tema rahva hulka kuulub ja kes mitte, probleeme. Sajandi esimesel kolmandikul, kui poliitilisi pagulasi võis kokku lugeda sadades, tõusis kodakondsusetuse probleem *per se* siiski üsna harva esile. Kuigi nende hulk tõusis tuhandeteni selle revolutsioonilise innukuse tuules, mis puhus Euroopas aastatel 1830–1848, ei näinud enamik ametnikest nendes uustulnukates pikaajalist probleemi. Olles loonud meetmeid põgenike vastuvõtmiseks ja jälgimiseks, eeldasid ametiasutused, et enamik neist pöördub kodumaale tagasi kohe, kui see poliitiliselt võimalik on. Teised sulanduvad Prantsuse ühiskonda. Nende jaoks oli „põgenikeprobleem” seega ajutine ja ohjeldatav nähtus. [32]

Sellised arusaamad hakkasid muutuma 19. sajandi lõpul, kui ühtlustavad institutsioonid, nagu tabloidajakirjandus, haridussüsteem ja sõjandus, hakkasid kinnistama seni suhteliselt voolavaid rahvusliku identiteedi mõisteid. Kui kinnistusid „prantsluse” ideed, tegid sama ka „võõramaalase” ideed – see oli muutus, mis peegeldus peagi ka poliitikas, mida viimaste suhtes rakendati. Öeldes lahti viimaste kümnendite *laissez faire*-poliitikast, hakkas kolmanda vabariigi juhtkond tundma üha kasvavat huvi kodanike ja sisserändajate suhte jälgimise vastu. Kodanikuõiguste andmise poliitika on selle heaks näiteks. Kolmanda vabariigi valitsev eliit oli pühendunud ühtse ja võrdse sõjaväeteenistuse sisseseadmisele kogu riigis, kuid peatselt mõisteti, et mittekodanikel, kes olid vabastatud armeeteenistusest, oli Prantsuse kodanike ees tööturul konkurentsieelis. Selle tulemusena hakkasid nad laiendama kodakondsuspoliitikat, mis põhines *jus soli* põhimõttel, mille järgi anti nüüd sisserändajatele kodakondsus territooriumi, mitte päritolu alusel.

Paradoksaalsel kombel lubas selline integratsioonipoliitika ametiasutustel lisaks Prantsuse kodakondsuse mõiste laiendamisele teha ka juriidilises plaanis suuremat vahet kohalike ja võõramaalaste vahel. Seega seisid kodanikuõigusteta isikud silmitsi nende liikumiste tuvastamiseks ja kontrollimiseks loodud üha kasvava haldussüsteemiga. Nõudes esmalt kõikidelt võõramaalastelt oma elukoha registreerimist Prantsusmaale ja seejärel nendelt, kes töötasid, tööloa hankimist kas kohalikust omavalitsusest või politseijaoskonnast (tõendades oma isikut sünnitunnistuse või konsulaadi poolt kinnitatud isikut tõendava dokumendiga), püüdsid ametnikud kontrollida protsessi, mis oli 19. sajandi esimestel kümnenditel olnud palju juhuslikum. Seejärel nõuti piiriäärsetelt elanikelt ehk „nomaadidelt” fikseeritud identiteedi omaksvõtmist – selleks pidid nad kandma kaasas raamatukest, mis sisaldas nende isikuandmeid ning füüsilist kirjeldust, sõrmejälgi ja fotot. [33]

Immigratsioonipoliitika intensiivistus tugevalt I maailmasõja ajal ja selle järel, kui kasvav hulk enneolematult mitmekesise päritoluga, sealhulgas ka läänest väljastpoolt tulnud sisserändajaid otsisid Prantsusmaal tööd või peavarju. Demokraatliku elu tavapraktika peatumine sõja ajal ajendas selliste võõramaalaste suhtes laialdasemat järelvalvet teostama, ning peagi olid kõik 16-aastased ja vanemad sisserändajad kohustatud isikut tõendavat dokumenti kaasas kandma. Küllaltki lühikese aja jooksul panid ametnikud paika piirikontrolli teostamise ja passide väljaandmise regulatsioonid ning kehtestasid tervishoiunõuded. Hoolimata kõigist nendest regulatsioonidest välismaalaste jälgimiseks, jäi Prantsusmaa sisserändajate tööjõust siiski sõltuvaks, mis tähendas, et riigil oli huvi nende rände soodustamiseks. Selle tulemusena asutas riik 1919. aastal kaks võõrtööjõu värbamise

teenust, ühe põllumajandusministeeriumis ja teise tööministeeriumis. Lisaks sellele loodi 1920. aasta juulis sisserändega tegelev ministeeriumidevaheline komisjon, et koordineerida nende kahe ministeeriumi tegevusi ning valmistada ette ja reguleerida hulka immigratsiooni kohta käivaid lepinguid ja konventsioone. [34] Lepingud, mis sõlmiti kõikide väljaränderiikidega, tagas võõrtöötajate õigused Prantsusmaal ja Prantsuse kodanikest töötajate õigused välismaal. Üks päevakommentaator märkis nõnda: „Riik, kes oli seni rändeliikumiste suhtes osavõtmatu või sekkumisele vastu seisnud, on nüüd korraga võõrtööjõu värbaja, importija, inspektor ja vahendaja.” [35]

1920. aastatel Prantsusmaal peavarju otsivad kodakondsuseta vene ja armeenia põgenikud esialgu sinna tohutult bürokratiseeritud süsteemi ei sobitunud. Nende seisund paranes arvestatavalt 1930. aastatel pärast mitmeid rahvusvahelisi konverentse, kuid vahetult I maailmasõjale järgnenud aastatel, kui „inimese jaoks oli kodakondsus sama oluline kui käte või jalgade olemasolu,” seisid nad silmitsi paljude probleemidega. [36] Olulisim on märkida, et uustulnukatel ei olnud passe, viisasid ega muid dokumente, mis nende isikut tõendaks. [37] Isikut tõendavad dokumendid olid Prantsuse mittekodanike tegevuse registreerimis- ja jälgimissüsteemis üliolulised. Kui süsteem toimis veatult, siis saabus sisserändajast töötaja juba koos töölepinguga. Lepinguga oli tagatud transport riigipiirist tööpaigani. Seal sai sisserändaja pärast politseis registreerimist (48 tunni jooksul peale saabumist) isikut tõendava kaardi, kus oli määratletud elukutse ja muud isikuandmed. Kaart, mida pidi iga kahe või kolme aasta tagant uuendama, andis võõrtöölisele õiguse antud regioonis elada. Kuigi see kehtis kõikjal Prantsusmaal, nõudis iga väiksema elu- või töökoha muutus juba uut dokumenti. Ilma selleta ei olnud ühelgi töandjal seaduslikku õigust töötajat palgata ega sisserändajal õigust riigi sotsiaalteenustele. [38]

Süsteem ei töötnud alati nii hästi, kui oodati. Üks immigratsioonispetsialist on oma 1932. aasta uurimuses kurnud: „Kogu see kontroll, olles teoreetiliselt siiski hästi korraldatud, ei ole kahjuks kaugeltki tõhus, seda nii jagatavate kaartide suure hulga ja haldusteenuste teada-tuntud ebaefektiivsuse tõttu, kui ka raskuste tõttu neid teenuseid kohandada, mis on mobiilse elanikkonna suhtes juba olemuslikult paindumatud.” Märkides seda, kui palju välismaalasi iga aasta ebaseaduslikult Prantsusmaale siseneb, tõi ta välja „aastatel 1921–1926 sisse tulnud 27 000 kreeklast ja armeenlast, [kellest] ainult 1000 olid registreeritud [*contrôlés*].” [39] Nagu see märkus ka vihjab, siis ei olnud sisserändajatest töötajate vastuvõtmiseks loodud süsteem kohe võimeline esimeste lainete apatriiidide tõstatatud eriprobleemidega kohanema. Ilma kindla pagulasasjadega

tegeleva valitsusasustusega, kuhu nad oleks küsimustega pöörduda saanud, ning vaid nappide vastu võetud meetmetega, mis kodakondsusetusega seotud küsimusi lahendas, jäid 1920ndatel Prantsusmaale migreerunud kodakondsuseta põgenikud bürokraatia hammasrataste vahele. [40] Mõne aja möödudes osutusid sisserände regulatsioonid esimeste lainetega tulnud armeenlaste jaoks taas sobimatuks. Kõikjal Lähis-Idas tegutsevate värbajate abiga olid paljud saanud juba enne migreerumist töölepingud. Teised jäid unarusse. [41] Näiteks need, kes saabusid mõne Prantsuse konsulaadi välja antud reisidokumentidega, kuid ilma töölepinguta, suunati kohe Marseille' välistööjõuametisse (ingl *Marseille's Office of Foreign Labor*). Teoorias nõudsid reisidokumendid põgenikelt mistahes talu- või tööstustöö pakkumise vastuvõtmist, ja paljud nii ka tegid. Teised aga ei suutnud Marseille's tööd leida. Need armeenlased läksid mujale tööd otsima ja liikusid teistesse Lõuna-Prantsusmaa linnadesse, kus nad said teada, et nende tööõigus ei kehti – reisidokumente, kuhu oli Marseille lõplikuks sihtkohaks märgitud, ei saanud mujal kasutada. Nende linnade ametnikud saatsid nad tagasi Marseille'sse, kus töötuse määr oli kõrgem ja töötamisvõimalused piiratumad. [42]

Tegelikult ei olnud apatriidide rahvusvahelise dokumentatsiooni puudumine vaid Prantsusmaa probleem. Aastal 1922 kutsus Rahvasteliidu pagulaste ülemvolinik, Norra maadeavastaja, teadlane ja diplomaat Fridtjof Nansen kokku valitsustevahelise konverentsi, arutamaks passide ja viisadeta piiri ületada püüdvate vene põgenike probleemi. Nansen nimetati liidu Pagulaskomitee kõrgeimaks esindajaks 1921. aastal, kuigi veidi vastumeelselt liikmesriikidele, kelle arvates oli põgenike eest hoolitsemine üsna vähetähtis, eelkõige seetõttu, et nad pidasid seda endiselt vaid ajutiseks probleemiks. Kuigi kodukohast lahkuma sunnitude hulgas rändasid kogu Ida- ja Kagu-Euroopas I maailmasõja algusest peale, jäeti nende eest hoolitsemine peamiselt eraõiguslikele heategevusorganisatsioonidele, nagu Punane Rist. Vene põgenikud püüdsid liitlaste tähelepanu aga teisel viisil. Lääne jõud algul lootsid, et põgenenud venelased pöörduvad koju tagasi ja jätkavad võitlust nõukogude valitsuse vastu, ning toetasid neid põgenikke nii poliitilistel kui ka humanitaarsetel põhjustel. Kui aga selgus, et bolševismivastane võitlus on lootusetu, pöördus liit Nanseni poole, et aidata neid kodukohast lahkuma sunnituid, kellest 800 000 elas hajutatult üle kogu Euroopa, peamiselt Konstantinoopolis ja Poolas: need põgenikud elasid ülimalt keerulistes oludes ja nõudsid jõuliselt teistesse Euroopa riikidesse sisselaskmist. 1922. aastal Genfis toimunud kohtumisel nõustusid 16 riiki reisidokumentide väljaandmisega, et nende liikumist lihtsustada. Seejärel, 1924. aasta mais, nõustusid 38 riiki selle sama õiguse andmisega ka armeenlastele.

Uus dokument, mida kutsuti Nanseni passiks, ei olnud pass selle tavapärasel tähenduses. See oli pigem isikutunnistus, mida kasutati reisidokumendina. Pass anti välja üheks aastaks, mille täitumisel sai seda ühe korra uuendada, ning see andis omanikule õiguse väljaandja riiki tagasi pöörduda (pärast 1926. aastat). Kuigi see ei taganud põgenikele võrdset kohtlemist töölubade, sotsiaalkindlustuse või maksustamise osas, pakkus see teatavat rahvusvahelist kaitset. Üks kommentaator märkis: „Põgenikule, kes on *de facto* kodakondsusetu ning keda ei kaitse ega esinda tema riik, pakub seda pagulaste ülemvolinik.” [43]

Prantsusmaa oli üks esimesi riike, kes tunnustas Nanseni passi ja hakkas seda välja andma, kuid enne 1924. aastat ei olnud ühelgi armeenia apatriidil seaduslikke reisidokumente. [44] See ei takistanud neid aga tulemast. Mõned liikusid Prantsusmaale vahetult I maailmasõjale ja Vene revolutsioonile järgnenud aastatel. Suurimad lained saabusid alles pärast Kreeka-Türgi sõda ja 1922. aasta Smyrna linna (kuhu palju genotsiidi üleelanud armeenlased olid ümberasunud) mahapõlemist. Kui need põgenike paaditüüed saabuma hakkasid, tõid nad kaasa omalaadseid probleeme. Olulisim on see, et ükski välismaa valitsus ei toetanud ega rahastanud nende toimetulekut. Prantsuse sõjavägi andis mitmed Marseille' sõjaväelaagrid (mida kasutati varem Saksa sõjavägede jaoks) ajutise majutusena 1922. aasta septembris ja oktoobris saabunud põgenikele ja repatriantidele, kuid nende ümberasumise ja elukorralduse rahastamist oodati nende riikide konsulaatidelt, kust põgenikud tulnud olid. Seega andis siseministerium 1922. aasta septembris 100 000 franki Prantsuse repatriantide majutamiseks. Mis puutub välismaalastesse, siis Marseille's oli prefekti ülesanne korraldada majutus- ja repatrieerimiskulud asjaomaste konsulaatidega. [45]

Armeenia põgenikel ei olnud riiki, kes nende vajaduste eest hoolitseks. Iseseisev Armeenia riik oli 1920. aastal lagunenu, ning Nõukogude vabariigil ei olnud välismaal viibivate põgenike eest hoolt kandmiseks vahendeid. [46] Lisaks keeldus Türgi igasugusest vastutusest põgenike ees. [47] Hoolimata sellest kohtlesid Prantsuse ametnikud põgenikke kui sisserändajaid. Olgugi, et Armeenia Vabariik 1920. aastal lagunes, siis selle piirkonna kaugema tuleviku ebakindluse pärast ei märkinud Prantsuse bürokraadid seda fakti mitmed aastad ametlike dokumentide peale. Niisiis alles 1925. aastal informeeris siseministerium erinevaid prefekteure, et „alates Lausanne'i lepingu sõlmimisest [1923] on provintsid, mis kunagi moodustasid Armeenia, nüüd Nõukogude Venemaa ja Türgi vahel ära jaotatud. Seega ei ole olemas Armeenia riiki, ja nii ka Armeenia kodakondsust.”

Kuni selle ajani tegutsesid aga paljud Prantsuse ametnikud nii, nagu nendel apatriididel tegelikult oleks kodakondsuslik taust olemas. [48]

Kui esimesed armeenia põgenikud saabusid, siis jäeti nad kohe Marseille' Armeenia Vabariigi konsuli ja Comité de secours aux réfugiés arméniens' [armeenia pagulaste abistamise komitee] esimehe Tigran S. Mirzajantsi hoolde. Ta võttis selle väikse rühma eest vastutuse ja viis nad põgenikelaagritest Hotel du Levanti. Kui aga 1922. aasta novembris saabus Tourville'i laevaga Marseille'isse 400 armeenlast, siis selleks ajaks tekkis Mirzajantsi vahenditele kiirelt ülekoormus. Sekkuma pidi Prantsuse sõjavägi, kes rajas Marseille'i äärelinna kaks põgenikelaagrit, Mirabeau' laagri (pr Camp Mirabeau) ja Oddo laagri (pr Camp Oddo), millest viimane jäi mitmeks aastaks armeenia pagulastele koduks. [49]

Oddo laagri rajamine ja ametiasutuste kord sekkuv, kord taanduv lähenemine illustreerib neid probleeme, mis apatriidid Prantsuse bürokraatidele põhjustasid. Ühelt poolt oli valitsuse aktiivne apatriidide heaks tegutsemine nende kodakondsusetusest tulenev vajalik tagajärg. [50] Ilma välisvalitsuseta, kes neid kaitseks, oli Prantsuse administratsioon sunnitud vahele astuma. Seega andis valitsus laagrid armeenia organisatsioonidele üle ja käis välja isegi 80 000 franki nende elukorralduse toetuseks, kinnitades, et teeb kõik võimaliku „vastamaks kõige soodsamal viisil iga armeenlase taotlusele Prantsusmaal.” [51] Ja ometi ei tahtnud nad end armeenlaste elukorraldusse liigselt segada. Kuna nende põgenike toimetulekukulused ei tahtud täielikult katta, siis lootsid ametnikud, et armeenlased hoolitsevad ise enda eest. Sõjavägi andis küll laagrid, kuid põgenike ja nende kaasmaalaste ühingute enda teha oli neid juhtida ja ülal pidada, mille hulka kuulusid majutuskulud, voodiriided, postiteenus, hügieen, korrapidamine ja arstiteenused. [52]

Arstiabi näide illustreerib hästi seda, mil määral armeenia apatriididelt iseenda eest hoolitsemist oodati. Nagu eelnevalt mainitud, sai ministeeriumidevaheline immigratsioonikomisjon enamike välisvalitsustega kokkuleppele, kaitsmaks oma välismaal viibivaid kodakondseid. Need rahvusvahelised lepingud tagasid sisserändajale võrdse maksustamise, võrdse palga võrdse töö eest ja võrdse juurdepääsu sotsiaalteenustele. Apatriide ei kaitsnud aga ükski selline leping, mis tegi nad teiste sisserändajatega võrreldes teatud valdkondades eriti kaitsetuks. Juurdepääs arstiabile oli üks selline valdkond. [53] Hilistel 1920ndatel olid Prantsuse armeenlased eriti vastuvõtlikud nakkushaigustele, sealhulgas tuberkuloosile. [54] Prantsusmaa tavaline reaktsioon sellele haigusele oli majutada nakatunud sanatooriumisse, kuid valitsus keeldus võõramaalaste puhul sama ravi rahastamisest. Õnneks said enamik haigusega nakatunutest minna tagasi oma koduriiki, kus neil

oli õigus arstiabile või vähemalt lootus saada oma konsulaadilt rahalist või meditsiinilist abi. Armeenlased aga mitte. Tuberkuloos kujutas kohalikule armeenia elanikkonnale nii suurt ohtu, et Dr. Eugène Prat-Flottes kirjutas pamfleti, kus ta kutsus üles armeenlastest annetajaid üle kogu maailma Prantsusmaal erasanaatoriumi rajamiseks raha koguma. „Ka kõige kaugematest Euroopa nurkadest,” kirjutas ta, „võetakse haige armeenlane sanatooriumisse vastu, kus ta võib tunda end kui kodus ning kus teda ootab õhk, päike, puhtus ja kõige kaasaegsem ja pühendunum ravi.” Prat-Flottes vihjas oma pamfletis, et kuna prantslastelt abi ei tule, siis sõltuvad armeenlased omaenda suuremeelsusest ja solidaarsustundest. [55] Ilma üldkehtivate rahvusvaheliste lepingute kaitseta jäid armeenlased Prantsuse bürokraatlike regulatsioonide süsteemis abita. Kuigi liberaalne sisserändepoliitika tõi suure hulga pagulasi Prantsusmaale, ei olnud sisserändega tegelev bürokraatlik süsteem nende kaasatoodud omalaadseteks probleemideks siiski valmis.

Paljud ametnikud ei mõistnud aga seda, kui halvasti olid armeenia organisatsioonid tuhandete põgenike eest hoolitsemiseks ette valmistunud. Alguses kandis sisserännanute eest hoolt Comité de secours aux réfugiés arméniens [armeenia pagulaste abistamise komitee], mis kogus oma ülesande jaoks raha juba Prantsusmaal elavatelt ja iseseisvalt toimetulevatelt armeenlastelt ning kiirelt töö leidnud uutelt põgenikelt. Juba 1923. aasta septembris olid Comité de secours'i vahendid aga ülimalt kõrgelt maksustatud ning kohalikud ametnikud tundsid muret, et juurdetulijad võivad selle maksejõuetuseni viia. Olukord muutus nii kiiresti keeruliseks, et Délégation de la république arménienne'i [Armeenia Vabariigi delegatsioon (jätkas tegevust ka pärast Nõukogude võimu tulekut väljaspool Armeeniat)] esimees kirjutas abipalvega Rahvasteliidule. [56]

Ressursipuudusest hoolimata pidid armeenia ametiisikud mitmeid laevatäisi armeenlasi Oddo laagrisse majutama. Laager sai 1923. aasta oktoobriks 1200 põgenikuga viimase piirini täis. Uustulnukate mujal majutamiseks ei tehtud aga ühtegi korraldust. Kuigi Marseille' *commandant de la base* [baasikomandör] nõudis meetmete rakendamist, et põgenikud suunataks randumisel Oddo laagri asemel kuhugi mujale, ei võetud olukorra lihtsustamiseks mitte midagi ette. Laager majutas 1924. aastaks juba üle kahe tuhande põgeniku, kusjuures neist mitusada magas peavarjuta barakkide ees. Kohalikud juhid esitasid uute põgenike hügieeni ja vaesuse kohta kaebusi. Siméon Flaissières, Marseille' linnapea, kartis, et „see hulk, mis on juba praegu murettekitav, kasvab üha edasi...päevast päeva...ja on meie linna hügieeni seisukohalt talumatu.” Kirjas, mis avaldati Le Petit Provençal'i ajalehes, nõudis ta valitsuselt nendele „sisserändajatele” sisenemiskeeldu ja et

„repatrieeritaks viivitamatult need haletsusväärased inimkarjad, kes kujutavad endast tõsist avalikku ohtu kogu riigile.” [57]

Marseille’ prefekt, kes oli kohalike ametnikega ühte meelt, andis armeenlaste asunduse tõttu linnas tekkinud probleemidest riigivalitsusele teada. Oma paljudes ülekutsetes siseministeeriumile palus ta edasiste saabumiste piiramist ja valitsuse aktiivsemat sekkumist põgenike toimetuleku küsimustesse. Sellele vastuseks lubas ministeerium lõpuks osadel uustulnukatel Pariisi kolida. Ka välisministeerium käskis oma Konstantinoopoli, Thessaloníki ja Ateena konsulaatidel edasist armeenlaste migratsiooni piirata ja lubada eelkõige ainult need põgenikud, kes on valmis kohe pärast saabumist töö vastu võtma. Prefekt aga siiski kurtis, et ta ei saa riigivalitsuselt piisavalt toetust: „Vaatomata korduvatele palvetele armeenia põgenike tarbeks toetusraha saada, ei ole ei välis- ega sanitaarminsteerium kunagi minu käsutusse *mitte midagi* andnud.” Ta jätkas, et vaid eraõiguslikud heategevusorganisatsioonid ja armeenlased ise, „puhtast ohvrimeelsusest...ja ilma igasuguse ametliku abita,” on tegelenud armeenlaste ümberasumise ja sisseseadmise korraldamisega. [58]

Paradoksaalsel kombel ei olnud armeenlaste asumisküsimuste lahendamise soov see, mis Prantsusmaa võime Oddo laagrit lõpuks sulgema ajendas. Põgenikud olid laagri rahastamiseks ja ülalpidamiseks tuginenud edukalt vaid armeenlaste enda allikatele ning ennekõike hakkasid ametiasutused kartma seda, et laagrisse ja selle ümbrusse on tekkinud armeenlaste „véritable colonie” [„tõeline koloonia“]. Üks Prantsuse ametnik märkis nõnda: „Armeenlased on ühelegi kontrollile allumata end vabalt laagrisse sisse seadnud ja loonud oma kaasmaalaste juhtimisel tõelise koloonia, koos oma kaupluste ja koolidega.” Ametnikud hakkasid 1924. aasta lõpuks kartma, et koloonia võib ohustada Prantsusmaa assimilatsioonipoliitikat ja riiklikku julgeolekut, ning peagi otsustas Commission interministérielle permanente de l’immigration [ministeeriumidevaheline alaline sisserände komitee], et laager tuleb evakueerida. [59]

Evakuatsioonist, mis venis mitme aasta peale, tuleb üksikasjalikumalt juttu viiendas peatükis. Näib, et laagris elavad armeenlased ei olnud lahkumisest huvitatud – see on tõsiasi, millega ametnikud ei tahtnud tegeleda. Oluline on siiski märkida, et neile suunatud poliitika oli vastuoluline. Hirm seoses autonoomse armeenia koloonia kujunemisega viis ametnikud 1920. aastate keskel Oddo laagri evakueerimiseni. Märgates laagri muutunud iseloomu, tegi tööminister hoiatuse, et „sellest on saanud tõeline administratsioon üksikute armeenlaste käes.” [60] Ometi olid Prantsuse ametnikud need, kes algselt armeenlastelt ise hakkama saamist nõudsid. Uued hirmud armeenlaste

„assimileerimatuse” pärast õhutasid ametivõime oma esialgse poliitikaga vastuollu minema. Neid hirne suurendas ka kohalik ajakirjandus, mis aeg-ajalt vihjas, et Prantsuse ühiskonda lõimumise asemel võtavad armeenlased selle üle. Väljapaistev ajakirjanik Ludovic Nadeau, kes ei olnud küll armeenlaste raske olukorra suhtes ükskõikne, hoiatas oma lugejaid, et ajapikku „saavad nendest meestest, kes lastena Oddo laagris mängisid, munitsipaalametnikud või isegi Marseille’ rahvasaadikud; nad saavad enda kontrolli alla suuremad ajalehed ja on nende väheste järelejäänud prantslaste suhtes nõudlikud.” [61]

Kuigi Prantsuse ametnikele põhjustas erilist meelehärmi just Oddo laager, ulatus nende mure armeenlaste sotsiaalse sidususe pärast kõikjale, kuhu põgenikud olid kogunenud. Üks kohalik Valence’i ametnik näiteks kurtis, et armeenlaste eelistus kobaras koos elada ei lasknud neil laiema elanikkonnaga lõimuda. Ta väitis, et armeenlased on ainsad võõramaalased, kel näib olevat kalduvus ülejäänud rahvast eraldi elada ja oma algseid kombeid alal hoida: „Nad on tõepoolest rühmadena, hunnikutes samadel aladel koos,” märkis ta, ning „mõned naised kannavad jätkuvalt oma rahvarõivaid.” Märkides, kui aeglaselt armeenlased prantsuse tavadega assimileeruvad, andis ta mõista, et nad on oma esivanemate traditsioonidesse liiga kinni jäänud. Kuigi ta tõi kohe välja armeenia elanikkonna hügieeniprobleemid ja vaesuse, siis huvitaval kombel kiitis ta ka nende tööeetikat, kirjeldades neid töökate, allaheitlike ja üpris nutikatena. [62] Nagu pärast selgub, siis armeenlased pääsesid sageli kõige karmimast kriitikast, mis sai hiljem osaks juudi põgenikele, eriti 1930ndatel, kui Natsi-Saksamaalt lahkunud põgenike vood Prantsusmaale tulvama hakkasid. Töökuse eest kiita saamine ei leevendanud aga muresid nende suutmatuse pärast laiemas ühiskonda lõimuda. Üks teine ametnik on märkinud nõnda: „On selge, et enamjaolt on armeenlased vähem assimileerunud kui venelased; paljud ei oska eriti prantsuse keelt ning ka nende füüsiline välimus on venelastega võrreldes vähem euroopalik.” [63]

Armeenlased – keele, kommete, kultuuri ja ka I maailmasõja kannatuste pärast silmatorkavad – ei olnud neil päevil küll suurim ajakirjanduslik huvi, kuid aeg-ajalt ilmusid nad Prantsusmaa ajalehtedesse siiski. Muidugi kommenteeriti arutelude käigus nende eelistust üksteise lähedal elada. Selle asemel, et eeldada põgenike puhul külg külje kõrval elamise põhjuseks vaesust, omistati näiteks ühes Paris-Midi artiklis armeenlaste kalduvus kaheteistkümnekesi kolmetoalises korteris elada nende „olemuslikult seltskondlikule iseloomule” ja samastastati neid primitiivse hõimuga. Sarnaselt märgiti ühes Paris-Soir’i artiklis, et armeenlased on rajanud Pariisi agulitesse „tõelise võõramaalaste enklaavi Prantsuse pinnal”. Artiklis jätkati, et elades „seltsimatult

endassetõmbunult”, on see „enklaav” „moodustanud täiesti homogeense kogukonna”, mis hoiab „ametiasutustega vaid kõige rangemaid, hädavajalikumaid ja minimaalsemaid suhteid...harva leidub mõnes inimeste rühmas nii äärmuslikku kollektiivset instinkti.” [64]

Tundes muret sellepärast, et armeenlased ei lõimu kobarasse kokku jäädes laiemasse ühiskonda, hakkasid poliitikakujundajaid uues suunas tegutsema. Rahalised raskused ja bürokraatliku süsteemi ebaefektiivsus, mis olid õhutanud armeenlasi ümberasumise esimesel kahel või kolmel aastal vaid omaalgatuse peale toetuma, hakkas asenduma aina tungivama huviga uustulnukad lojaalseteks ja tootlikeks kodanikeks muuta. Nagu Rogers Brumaker on näidanud, oli 20. sajandi Prantsusmaa immigratsioonipoliitika konkreetselt suunatud sisserändajate prantslasteks muutmisele. [65] Eeldati, et selline agressiivne assimilatsioonipoliitika, mis ei olnud küll ainult armeenia apatriiididele suunatud, toimiks kõigi välisvähemuste puhul samal viisil. 1920. aastate edenedes hakkasid kohalikud ametiasutused lõimimisele siiski üha enam kaasa aitama. Põgenike kodakondsusetus, mis tähendas, et nad ei olnud ühegi riigi kodanikud ning ei saanud oma päritolumaale tagasi pöörduda, sobis mõnel juhul assimileeriva ideoloogiaga hästi kokku. Apatriiidide saatus oli seotud vastuvõtva ühiskonna keskmesse kaasamisega. [66] Selle tulemusena hakkasid ametnikud vastu võtma selliseid meetmeid, mis ajendaksid armeenlastest töölisi oma kaaspõgenikest eemale kolima. Oddo laagri sulgemisega, näiteks, pakkusid ametivõimud elanikele Marseille’st lahkumiseks tööga seotud lisahüvesid.

Huvitav on aga see, et uus pühendumine lõimumispoliitikale siiski ei lõpetanud vastuolulist pagulaspoliitikat. Alates 1924. aastast, kui armeenia pagulastele hakati andma Nanseni passe, kuni varaste 1930ndateni, kujundas armeenlastele ja üldiselt kodakondsuseta põgenikele suunatud Prantsusmaa poliitikat justkui kaks vastandlikku strateegiat. Ühelt poolt oli Nanseni passi andmine otsekui märk kaasamispoliitikast ja suuremast soovist nende pagulaste erilist olukorda tunnistada. Samamoodi andis valitsuse osalemine erinevates püüdlustes pagulaste positsiooni reguleerida märku Prantsuse ametnike kasvavast valmidusest apatriiidide keerulise olukorra omapära arvesse võtta. [67] Nende püüdluste hulka kuulusid kaks valitsustevahelist konverentsi aastatel 1926 ja 1928, kus tuli arutellu Nanseni passi omanikele suuremate reisimisega seotud õiguste andmine, nende elamisõiguse tagamine ning omandatud ja abieluõiguste kaitse valdkonnas õigusliku seisundi tunnustamine. 1926. aasta konverentsiks valmistudes püüdis valitsus oma armeenia ja vene elanikud lõpuks kokku lugeda ja luua süsteem nendega seonduva korraldamiseks. [68] Konverentsi tulemus oli see, et valitsus andis mõlemale elanikkonnale täpse määratluse, kusjuures

armeenlased olid defineeritud kui „kõik armeenia päritolu isikud, endise Osmanite riigi kodanikud, kes ei saa nüüd või edaspidi Türgi valitsuselt kaitset, ning kes ei ole omandanud ühegi teise riigi kodakondsust.“ Neid, kes olid sarnases olukorras ja tulid Nõukogude riigi poole pealt, peeti vene põgenikeks. [69] Loodi ka spetsiaalsed õiguslikult tunnustatud ametkonnad, et lihtsustada Nanseni passide väljastamist ja hallata iga sellise pagulasgrupi asju, näiteks isikut tõendavate kaartide, lubade ja muu sarnase andmist. [70]

Kuigi Prantsuse valitsus paistis nende esialgsete apatriidide erilise positsiooni tunnustamiseks valmistunud olevat, ei kadunud neile suunatud vastuoluline poliitika ikkagi kuigi kiirelt. Vastuolud ilmsid eriti selgelt riigist väljasaatmise teema juures, mille puhul toimus valitsus apatriididest võõramaalaste asustamisel ja kontrollimisel jätkuvalt tavapärasel viisil. Ka siin ei olnud need vastuolud ainuüksi Prantsusmaa probleem. Enamik Euroopa riike olid tõrksad nende rahvusvaheliste püüete suhtes, mis tahtsid piirata nende õigusi saata riigist välja mistahes võõramaalasi, kodakondsuseta või mitte. Prantsusmaal osutus väljasaatmine aga eriti vaevaliseks küsimuseks, sest pagulasi oli palju. [71] Oma suure võõramaalastest elanike hulgaga, kus oli nii sisserändajaid kui pagulasi, kasutas riik väljasaatmist sageli kui vahendit nende tegevuse jälgimiseks ja kontrollimiseks.

Riigi silmis pidid kõik võõramaalastest elanikud „riigi õiguskorra põhimõtteid järgima ja truult Prantsuse ametivõimudele ning institutsioonidele alluma.“ Valitsus annab vabaduse, kaitse, õiguse vabalt tööd teha, ning võõramaalased olid vastutasuks kohustatud hoiduma „provokatiivsetel meelevaldustel osalemise või oma riigi poliitiliste võitluste või konfliktide meie territooriumile toomisega üldise rahu rikkumisest“. Prantsuse ametnike silmis ei olnud pagulased ja apatriidid selle käitumise poolest, mida neilt oodati, sisserändajatest sugugi erinevad: „Poliitilistele pagulastele, [pakume] asüüli, mida on meie riigil alati au anda rõhuvate režiimide ohvritele, tingimusel, et nad kuuletuvad meie seadustele, ei häiri avalikku elu, ega ohusta meie huve.“ [72]

2. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Peatükis analüüsitakse lähteteksti ja selgitatakse, millised tõlketeoreetilised lähtekohad on valitud tõlkimise lihtsustamiseks ja tõlkeanalüüsi läbiviimiseks.

2.1 Tekstianalüüs

Tõlketeaduses tuntud Katharina Reissi sõnastatud jaotuse järgi on tekstitüüpe üldjoontes kolm: informatiivsed tekstid, ekspressiivsed tekstid ja operatiivsed tekstid. Informatiivsete tekstide eesmärk on hinnanguid andmata ja kunstipärasust taotlemata sisu edastada. Ekspressiivsete tekstide eesmärk on anda edasi sisu, kasutades selleks teatud kunstipärasust taotlevaid võtteid (nt riimi, rütmi, parallelismide jne kasutus). Operatiivsed tekstid püüavad sisu edasiandmise kõrval ka lugejat mõjutada, kasutades selleks hinnangulisi sõnu ja väljendeid. (Reiss 2004: 163)

Raamat „In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in the Twentieth-Century France”, kust valiti peatükk eesti keelde tõlkimiseks, on akadeemiline ajalooteaduslik uurimustöö. Raamatus võrreldakse 20. sajandi massitapmiste ja tagakiusamise eest Prantsusmaale põgenenud armeenlaste ja juutide kohanemist riigi assimileerimisele suunatud ja etnilist eristumist mittesoosiva poliitika kontekstis. Teose autor Maud S. Mandel on ajaloolane ja Ameerika Ühendriikides Massachusettsi osariigis asuva Williams College’i rektor („About President Mandel“, kuupäev puudub). Raamat avaldati 2003. aastal kirjastuses Duke University Press. Tekst on suunatud eelkõige teemast huvitatud, teatud eelteadmistega lugejatele, sh üliõpilastele, sest teose andis välja ülikooli kirjastus. Teksti peamine funktsioon on informatiivne, sisaldades üksikuid ekspressiivseid elemente, kuid teemapüstituse järgi võib näha ka teatud operatiivset eesmärki: teksti autor ei anna teema kohta isiklike hinnanguid ning toetub arvukatele allikatele, kuid teksti loomise kaudsem eesmärk olla lugejates genotsiidi ohvrite ja selle tagajärjel kodakondsuseta jäänud põgenike loo vastu huvi ja kaastunnet äratada. Keeleliselt on tõlkimiseks valitud tekst siiski ühemõttelisust ja täpsust taotlev ning neutraalsel toonil kirjutatud. Tekst esitab küll fakte, kuid see on kirjutatud jutustavas stiilis, mis teeb selle erinevaks näiteks ülitäpsest juriidilisest seadusetekstist. Sel põhjusel kasutas tõlkija näiteks sõna *refugee* tõlkimisel vaheldumisi nii veidi kitsama tähendusega sõna „pagulane” kui ka katusterminite „põgenik”,

kusjuures tähendus on kontekstis selge. Tekst liigitub eelkõige informatiivse tekstitüübi alla ning ka tõlkida tuli sarnases, täpses ja neutraalses, pigem ala- kui ületõlkivas stiilis.

2.2 Tõlkemeetodid ja -tehnikad

Inglise tõlketeadlane Peter Newmark sõnastas oma 1988. aastal ilmunud raamatus „A Textbook of Translation” loetelu tõlkemeetoditest (1988: 45–47), millest on lähtunud ka selle töö loomisel. Tõlkemeetodid on üldprintsüübid, mis annavad laiema suunise teksti tõlkimiseks. Valik tuleb teha vastavalt sellele, millist tõlget soovitakse luua. Peter Newmarki tõlkemeetodid:

1) sõna-sõnaline tõlge (*word-for-word translation*) – tõlkemeetod, mida kasutatakse peamiselt lähtekeele mehaanika mõistmiseks või eeltõlke loomiseks keeruliste tekstide puhul (säilitatakse lähtekeele sõnajärg, ei arvestata konteksti ning kõik sõnad tõlgitakse kõige levinumate tõlkevastetega);

2) otsetõlge (*literal translation*) – tõlkemeetod, mida kasutatakse eeltõlke loomisel võimalike tõlkeprobleemide leidmiseks (lähtekeele grammatilised konstruktsioonid tõlgitakse sihtkeele kõige lähemate vastetega, sõnu tõlgitakse konteksti arvestamata nende kõige levinumate tõlkevastetega);

3) originaaltruu tõlge (*faithful translation*) – tõlkemeetod, mida kasutatakse lähteteksti autori kavatsustega täpselt samaväärse tõlke loomiseks (tõlkides võetakse arvesse sihtkeele grammatilist struktuuri, kuid säilitatakse lähtekeele grammatilised ja leksikaalsed eripärad, kultuurispetsiifilised sõnad tuuakse sihtteksti täpselt üle);

4) semantiline tõlge (*semantic translation*) – tõlkemeetod, mida kasutatakse originaaltruu tõlkest paindlikuma tõlke loomiseks, kus võetakse lisaks tähendusele arvesse ka teksti esteetilist poolt (sihtkeeles püütakse luua ladius tekst, kus ei oleks näiteks assonantsi ja sõnakorduseid, tõlkija võib läheneda tekstile intuiitivsemalt kui originaaltruu tõlke loomise puhul);

5) adaptatsioon (*adaption*) – tõlkemeetod, mida kasutatakse peamiselt näidendite tõlkimisel, olles ühtlasi kõige vabam tõlkevorm (säilitatakse teemad, tegelased ja süžee, kuid tekst kohandatakse sihtkultuuri kontekstiga);

6) vabatõlge (*free translation*) – tõlkemeetod, mida kasutatakse sageli lähteteksti parafraseerimisel (sihtkeelde tuuakse sama sisu, kuid ei säilitata lähteteksti vormi, sihttekst võib olla märksa paljusõnalisem kui lähtetekst);

7) idiomaatiline tõlge (*idiomatic translation*) – tõlkemeetod, kus lähteteksti „sõnum” tuuakse sihtkeelde üle teatud tähendusnüansse moonutades (näiteks kasutades kõnekeelseid väljendeid või fraseologisme seal, kus neid lähtetekstis ei ole);

8) kommunikatiivne tõlge (*communicative translation*) – tõlkemeetod, mille kaudu püütakse tuua lähteteksti täpne kontekstuaalne tähendus sihtkeelde, arvestades seejuures sellega, et see oleks lugejale nii keeleliselt kui ka sisuliselt mõistetav.

Tõlkimisel püüti olla võimalikult originaaltruu, kuid samal kasutati ka kommunikatiivset tõlkemeetodit: sooviti luua küll sisuliselt täpne ja autori taotlusi arvesse võtlev tõlge, kuid arvestati ka sihtgrupi ehk siinkohal teemast huvitatud teatud eelteadmistega eesti lugejaskonna eeldatavate vajadustega. Tõlkes tehti selguse mõttes mõningaid lisandusi. Samal ajal esineb tõlkes kohati ka semantilise tõlkemeetodi elemente, sest ladusa ja hea teksti loomise eesmärgil püüti mõnel juhul vältida näiteks sõnakordusi, ja kasutati sünonüüme (siin nt ka pagulane ja põgenik).

Tekstielementide, ehk siinkohal üksikute terminite ja väljendite tõlkimise analüüsiks kasutatakse Lucia Molina ja Amparo Hurtado Albiri sõnastatud tüpoloogiat, sest see on erinevatest tõlketehnikate liigitustest üks mitmekülgsemaid ja võib seetõttu tekstis esinenud eriilmeliste sõnavaraga seotud tõlkeprobleemide analüüsiks hästi sobida. See on ka piisavalt selgepiiriline ja magistr töö autori hinnangul kergesti mõistetav. Tüpoloogiasse kuulub 18 erinevat tõlketehnikat ning need avaldati 2002. aastal ajakirjas Meta pealkirjaga “Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach”. Järgnevalt esitatakse tõlketehnikate loetelu koos sisukirjelduste ja töö autori pakutud eestikeelsete nimetustega, kuid selguse mõttes on sulgudesse lisatud ka ingliskeelsed originaalnimetused:

1) kohandamine (*adaptation*) – lähtetekstis esineva kultuurilise elemendi asendamine sihtkeele kultuuri elemendiga;

2) laiendamine (*amplification*) – parafraseerimine, täiendava info või detailsete kirjelduste lisamine, mis pole lähtetekstis otseselt väljendatud;

- 3) laenamine (*borrowing*) – sõna või väljendi teisest keelest ülevõtmine, kas ilma muutusteta või kohandatuna sihtkeele õigekirjareeglitele;
- 4) kalka (*calque*) – sõna või fraasi sõnasõnaline tõlge võõrkeelest, kalka võib olla nii leksikaalne kui struktuurne, nt inglise *Normal School* tõlkimine prantsuse keelde kui *École normale*;
- 5) kompenseerimine (*compensation*) – lähtetekstis oleva teabe või stiiliefekti sihttekstis teise kohta asetamine;
- 6) kirjeldamine (*description*) – termini või väljendi asendamine selle vormi või funktsiooni kirjeldusega;
- 7) diskursiivne loome (*discursive creation*) – ajutise samaväärsuse loomine, mis pole kontekstist väljaspool etteaimatav;
- 8) väljakujunenud tõlkevaste (*established equivalent*) – üldiselt heakskiidetud sihtkeelse tõlkevaste kasutamine, mis toetub tegelikule keelekasutusele või sõnaraamatutele;
- 9) üldistamine (*generalization*) – sihttekstis üldisema ja neutraalsema termini kasutamine, vastand: täpsustamine;
- 10) keeleline laiendamine (*linguistic amplification*) – keeleliste elementide lisamine, vastand: keeleline kokkusurumine;
- 11) keeleline kokkusurumine (*linguistic compression*) – sihttekstis keeleliste elementide vähendamine, vastand: keeleline laiendamine;
- 12) sõnasõnaline tõlge (*literal translation*) – sõna või väljendi üks ühele tõlkimine (erineb väljakujunenud tõlkevastest), nt ingliskeelse väljendi *as like as two peas* tõlkimine eesti keelde kui *sarnased kui kaks hernest*;
- 13) modulatsioon (*modulation*) – vaatenurga või fookuse muutmine võrreldes lähtetekstiga, nt inglise *to have a child* tõlkimine eesti keelde kui *isaks saamine*;
- 14) täpsustamine (*particularization*) – sihttekstis täpsema termini kasutamine, vastand: üldistamine;
- 15) kitsendamine (*reduction*) – lähteteksti teabeüksuse summutamine sihttekstis, vastand: laiendamine;
- 16) asendamine (*substitution*) – lingvistiliste elementide asendamine paralingvistiliste elementidega ja vastupidi, kasutatakse tõlgendamisel;
- 17) ülevõtmine (*transposition*) – grammatilise kategooria muutmine sihttekstis;

18) varieerimine (*variation*) – lingvistiliste või paralingvistiliste elementide muutmine, mis mõjutavad keelelise varieerumise aspekte (stiili, murret jm), nt viies sisse näidenditegelase dialektimuutuse või kohandades täiskasvanutele mõeldud romaan lastele sobivaks. (Molina & Albir 2002: 509–511)

3. TÕLKEPROBLEEMIDE ANALÜÜS

Kolmandas peatükis analüüsitakse teoreetilisele raamistikule tuginedes teksti tõlkimisel ette tulnud tõlkeprobleeme ja põhjendatakse tõlkeotsuseid. Töö uurimisteemad on seotud erinevate sõnavaraliste küsimustega. Alltoodud alapeatükkides uuritakse järgmisi teemasid tõlgitud teksti kontekstis sellises järjekorras: 1) suur- ja väiketähe kasutus koha- ja rahvuskuuluvusest rääkides, 2) abstraktsete terminite tõlkimine, 3) kõnekujundite tõlkimine, 4) eesti keeles kinnistumata tõlkevasteteta sõnade tõlkimine, 5) ametlike organisatsioonide jm nimede/nimetuste tõlkimine.

3.1 Armeenia küsimus

Alapeatüki alla on koondatud riiki ja rahvast (sh kultuuri) tähistavate sõnade – *Armenian* või *Armenia* – eesti keelde tõlkimisel ilmnunud probleemkohad seoses suur- või väiketähe kasutusega. Lähtetekst kõneleb Armeenias ja armeenlastest ning seal esinevad läbivalt sõnad *Armenian* või *Armenia*. Inglise keeles kirjutatakse kõik rahvusele või riigile viitavad sõnad, mis kuuluvad pärisnimede (ingl *proper nouns*) hulka, sõltumata konkreetsest situatsioonist, suure algustähega (“Do You Capitalize the Names of Countries, Nationalities, and Languages?”, kuupäev puudub). Eesti keeles tuleb laias plaanis teha vahet kohakuuluvust märkivatel sõnadel ja rahvuskuuluvust märkivatel sõnadel, kusjuures kohast rääkides kirjutatakse sõna suure algustähega ning rahvusest rääkides väikse algustähega (Erelt, Erelt & Ross 2007).

Sellega seoses tekitab enim küsimusi üks lähteteksti põhimõistetest *Armenian Question* („Armeenia/armeenia küsimus”). Millest õigupoolest räägitakse? Armeenia ja sellega ka armeenia rahvas oli jagunenud kahe osa, Lääne-Armeenia (Osmanite riigi võimu all) ja Ida-Armeenia (Venemaa võimu all) vahel (Britannica 2024 *sub* Armenia). Iseseisvat Armeenia riiki ei olnud või

oli enne Nõukogude võimu tulekut vaid lühikest aega aastatel 1918–1920. Kas küsimus puudutab Armeeniat kui puuduvat/olnud (iseseisvat) riiki või kitsamalt Osmanite riigi silmis oma õigusi ja tunnustamist nõudvat „tülikat” rahvast, keda nimetatakse armeenlasteks? Siinkohal esitatakse lähtetekstist mõned näitelauseid.

(1) Within a few years, however, under the strain of increasing economic and political problems, the liberal and egalitarian government was transformed into one of extreme chauvinism determined to bring an end to the Armenian Question . (lk 23)
(2) Among other things, this treaty brought an end to the Armenian Question by ensuring that the Armenians from the eastern provinces of the Ottoman Empire would no longer be able to return to their ancestral homelands. (lk 25)
(3) It was as if an Armenian Question or the Armenian people themselves had never existed. (lk 25)

Kasutuskonteksti järgi näib, et termini alla võib mahtuda nii armeenia rahvas kui ka Armeenia riik – kui saadakse lahti end armeenlastena identifitseerivast rahvast, siis pole ka enam neid inimesi, kes ohustaksid impeeriumi terviklikkust näiteks oma riigi (taas)loomisega. Tõlkides tuleks valida siiski üks variant: kas ainult suure või ainult väikse algustähega. Inglise keeles kasutatav läbiv suurtäht viitab sellele, et tegu on nähtusele antud nimega. Nii Google’ist otsides kui Sketch Engine’i Estonian National Corpus 2023 (Estonian NC 2023) korpusebaasi uurides selgus, et väljendit on kasutatud eesti keeles vaid mõned loetud korrad, vaheldumisi nii suure kui ka väikse algustähega.

Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutuse Meie Inimesed kultuuri ja noorsootöö üksuse tellimusel Armeni Kazarjani ja Ita Sermani koostatud trükises „Rahvused Eestis. Armeenlased” on „Armeenia küsimus” kirjutatud suure algustähega ning teema on kokku võetud nõnda: „Küsimus armeenia rahva kahe osa taasühinemisest sai rahvusvahelise diplomaatia tähelepanu objektiks ja läks ajalukku kui Armeenia küsimus. Lääne-Armeenia sai traagilise saatuse osaliseks: Türgi impeerium tugevdas seal terrorirežiimi, provotseeris pogromme ja tapatalguid, seda eriti armeenia muu-usulistele seas.“ (Kazarjan & Serman 2010: 8) Armeenia kirjanik ja ajaloolane Lendrush Arshaki Khurshudyan (rahvusvaheline nimekuju) on oma raamatus „Հայկական հարցը“ („Haykakan harts’y“) [„Armeenia küsimus“] teema kokku võtnud nii: väljendiga tähistatakse

armeenia rahva sajanditepikkust võitlust kodumaa vabastamise ja iseseisva riikluse taastamise eest (Khurshudyan 1995: 4). Antud määratlused sisaldavad küsimust Lääne- ja Ida-Armeenias kui ühest riigist (kuid hõlmab sellega ka armeenlasi kui rahvast).

Analüüsitava lähtetekstis räägitakse Osmanite riigi ja seal elavate armeenlaste vahelisest konfliktist. Türklased hakkasid nägema impeeriumi armeenlastes ohtu, mis viis armeenia rahva vastase genotsiidini (Malinkin & Suny, 2014). Räägitakse ka Armeenia/armeenia küsimuse lõpetamisest (Lausanne'i lepinguga, mille tagajärjel ei saanud armeenlased enam oma esivanemate maadele tagasi minna) – kui pole rahvast, pole pole ka võimalust Armeenia riigist (näitelause (2); vt ptk 1 lk 12). Eeltoodust lähtudes otsustati *Armenian Question* tõlkida suure algustähega, kuid samal ajal tuleks ka välja tuua, et mõnes olukorra mõttes veelgi lokaalsemas kontekstis, kus räägitakse armeenia rahvast ilma riigi elementi sisse toomata, tuleks väljend tõlkida väikse algustähega. Tulenevalt eesti keele õigekirjareeglist koha- ja rahvusmääratlust lahus hoida võikski küsimusel olla sõltuvalt olukorrast kaks lahendust: armeenia küsimus ja Armeenia küsimus. Ülaltoodud lähteteksti laused (1), (2) ja (3) tõlgiti eesti keelde järgmiselt:

(1a) Kasvava majandusliku ja poliitilise pinge all kaldus aga liberaalne ja egalitaarne valitsus mõne aasta jooksul äärmuslikku šovinismi, mille tuules otsustati Armeenia küsimusele lõpp teha. (lk 10)

(2a) Leping lõpetas muuhulgas ka Armeenia küsimuse , tagades, et Osmanite riigi idaprovintside armeenlased ei saa enam oma esivanemate maadele tagasi pöörduda. (lk 12)
--

(3a) Justkui Armeenia küsimust või armeenlasi ennast ei olekski kunagi olemas olnud. (lk 12)

Järgmine tõlkeprobleem puudutab taas suur- ja väiketähe kasutust, kuid siinkohal sõltub sobivaima variandi leidmine kindlast olukorrast. Kas öelda „armeenia” või „Armeenia” põgenikud/pagulased/apatriiidid? Kas õigem oleks „armeenia” või „Armeenia” koloonia/elanikkond/rahvas? Kuidas otsustada, kas tegu on „armeenia” või „Armeenia” kaupmehe või organisatsiooniga? Töö autor lähtus tõlkides jällegi eesti kirjakeele üldisest reeglist: kui märgitakse riiki, siis kirjutatakse sõna suure algustähega, kui aga kultuuri ja rahvast (kui kultuurikandjat, mitte kui kodakondseid/piirkonna elanikke), siis kirjutatakse sõna väikse algustähega (Erelt et al., 2007). Alati ei ole seda piiri siiski lihtne tõmmata ning seega tuleb teatud

kasutusolukordi lähemalt vaadelda. Järgnevalt on välja toodud mõned lähte- ja sihtteksti näitelauseid ja tõlkeotsuse põhjendused.

<p>(4) Interestingly, however, though quick to point out hygiene problems among the Armenian population, he also praised them for their work ethic, describing them as industrious, submissive, and fairly clever. (lk 36)</p>	<p>(4a) Kuigi ta tõi kohe välja armeenia elanikkonna hügieeniprobleemid ja vaesuse, siis huvitaval kombel kiitis ta ka nende tööeetikat, kirjeldades neid töökate, allaheitlike ja üpris nutikadena. (lk 23)</p>
---	---

Lause käib Prantsusmaal elavate armeenlastest põgenike kohta, mistõttu räägitakse siin armeenlastest kui omaette kultuuriga rahvast ning neid ei saa siinkohal seostada Armeenia riigiga. Samasuguse loogika järgi tõlgiti ka *Armenian refugee* ja *Armenian apatriide* eesti keelde väikse algustähega – „armeenia põgenik/pagulane” ja „armeenia apatriid” – sest antud juhul on riiklikku kuuluvust taas keeruline määratleda, kuid kindlasti saab rääkida armeenlastest kui ühe keele ja kultuurilise identiteediga rahvast, kes on genotsiidi ja tagakiusamise eest Prantsusmaale põgenenud.

<p>(5) After comparing Marseille’s rich Armenian colony of seventeenth-century merchants with the poor postwar refugees, [...] (lk 27)</p>	<p>(5a) Olles võrrelnud 17. sajandi Marseille’ rikaste armeenia kaupmeeste kolooniat vaeste sõjajärgsete põgenikega, [...] (lk 14)</p>
--	---

Armenian colony of merchants on tõlgitud „armeenia kaupmeeste kolooniaks“, sest taaskord ei ole teksti tähenduses tegu Armeenia riigis elanud ja tegutsenud kaupmeestega, vaid armeenia soost Marseille’ kaupmeestega.

<p>(6) What many officials did not realize, however, was how poorly prepared Armenian organizations were for the task of caring for thousands of refugees (lk 34).</p>	<p>(6a) Paljud ametnikud ei mõistnud aga seda, kui halvasti olid armeenia organisatsioonid tuhandete põgenike eest hoolitsemiseks ette valmistunud. (lk 21)</p>
---	--

Teksti sisule ja lähteteksti autori viidetele ja märkustele tuginedes saab öelda, et siin mõeldakse eelkõige Marseille' armeenia kogukonna ja ka kohalike prantslaste toel loodud ja tegutsenud pagulaste abiorganisatsioone (Mandel 2003: 226). Sellel põhjusel otsustas töö autor ka siinkohal sõna *Armenian* tõlkimisel väiketähe kasuks.

<p>(7) When the Treaty of Sèvres was finally signed and imposed on the Ottoman Empire in August 1920, nearly two years after the war's end, it recognized certain Armenian concerns. (lk 24)</p>	<p>(7a) Alles kaks aastat pärast sõda 1920. aasta augustis, kui lõpuks Sèvres'i leping sõlmiti, oli Osmanite riik sunnitud teatud Armeeniasse ja armeenlastesse puutuvaid küsimusi tunnustama. (lk 11)</p>
---	---

Lähteteksti autor on väljendunud lauses (7) üsna üldsõnaliselt, ilmselt eesmärgiga hõlmata lühidalt võimalikult palju. *Armenian concerns* võivad olla antud juhul armeenlaste ja Armeenia vabariigi huvid, neisse puutuvad asjad, küsimused jne. Tõlke autor lähenes probleemile samuti võimalikult laiahaardeliselt, tuues ühe sõnapaari alla nii Armeenia kui ka armeenlased. Siinkohal on kasutatud laiendamise tõlketehnilist võtet.

<p>(8) With the outbreak of World War I, the pro-Armenian movement established a propaganda organization to continue bringing Armenian concerns to the larger public. (lk 26)</p>	<p>(8a) I maailmasõja puhkemisega asutas armeeniameelne liikumine propagandarühmituse, et jätkata armeenlastega seotud teemade laiema avalikkuse ette toomist. (lk 13)</p>
--	---

Näitelause (8) räägib erinevalt näitest (7) sellest ajast, mil Armeenia vabariiki veel ei olnud, mistõttu on Armeenia riik tõlkest ära jäetud ning *Armenian concerns* saanud veidi kitsama tõlke: „armeenlastega seotud teemad”. See muidugi ei tähenda, et Armeenia riik antud tõlkesse ei mahuks, sest armeenlastega seotud teema alla liigitub ka küsimus iseseisvast Armeenias. Kasutati lingvistilise laiendamise tõlketehnikat.

Ääremärkus armeenia perekonnanimedest

Armeenia perekonnanimed on tõlkes eesti keele õigekirjareeglite järgi eestistatud. [Armeenia: *tõlkija märkus*] „perekonnanimed on kõige sagedamini *jan*-lõpuga (läänearmeenia *-ean*), mis väljendab kuuluvust, nt Petrosjan 'Petrose omad'.“ (EKI teatmik 2021) Lähtetekstis esines kaks Armeenia perekonnanime: *Turabian* ja *Mirzayantz*. Inglise transkriptsiooni eestistades tuleb täishääliku ees või järel asetsev „y“ asendada „j“-iga (*ibid.* 2021). Mõlemad perekonnanimed otsustati ühtsuse huvides eestistada sama loogika järgi (olguigi, et *Turabian* esineb lähtetekstis tähega „i“, mitte tähega „y“) ehk vastavalt „Turabjan“ ja „Mirzajants“. Eraldi reeglit z-tähe transkribeerimiseks pole küll välja toodud, kuid nime *Mirzayantz* lõpp on eestikeelses tõlkes siiski muudetud („-jants“), sest eesti keeles esineb see enamasti just sellisel kujul (nagu näiteks Armeenia juurtega Eesti muusikateadlase Brigitta Davidjantsi nimes). Ka Eesti Isikuloolises Indeksis esineb kolm kirjet perekonnanimega *Mirzajants*, kuid mitte ühtegi vormis *Mirzayantz* või *Mirzajantz* (Eesti Isikulooline Indeks *sub* *Mirzajants*). Nimede eestistamisega on muudetud tõlge eesti lugejaskonnale suupärasemaks.

3.2 Terminid

Tõlgitud tekstis esines mitmeid keskseid ja läbivalt korduvaid termineid, mille tähendus on kohati abstraktne ja võib sõltuda konkreetsest kasutusolukorrast või mille puhul tavapärase kasutuse ja lähteteksti kasutuse tähendusväljad täpselt ei kattu. Eraldi alapeatükkides analüüsitakse nende pigem abstraktsete terminite tõlkimist ning tuuakse võimalikult eriilmelistest lähteteksti lausetest ja tõlkelahendustest näiteid. Analüüsitavad terminid on *nation*, *population*, *civil status*, *authority* ja *settlement*.

3.2.1 *Nation*

Nation on üks lähteteksti kesksetest terminitest. Juba tõlkimiseks valitud peatüki nime tõlkimisel – „Orphans of the Nation: Armenian Refugees in France“ – tuli seda küsimust analüüsida. TEA

inglise-eesti sõnaraamatus on termini *nation* esimene vaste „riik”, teine ja kolmas „rahvas ja „rahvus” (Vassiljeva 2011: 1001). Johannes Silveti inglise-eesti sõnaraamatus on termini vasteteks pakutud 1) rahvus, natsioon, 2) rahvusriik, rahvas, riik (Silvet 2002: 753). Lähtetekstis esines sõna enamasti selgelt „riigi” tähenduses ning teatud eranditega nii ka tõlgiti. Cambridge Dictionary esimene definitsioon sõnale *nation* (USA-s kasutatavas inglise keeles) on järgmine: „a country, esp. when thought of as a large group of people living in one area with their own government, language, and traditions” (Cambridge Dictionary 2024 *sub nation*). Siin on mõeldud riiki, kuigi sõnaseletusse toodud sõnad *language* ja *traditions* viitavad ka teatud keele ja kultuuri kaudu defineeritavale rahvale/rahvusele. Lähtetekstis esineb palju ka sõna *national*, mis on Cambridge Dictionary järgi defineeritud kui 1. „relating to all parts of a nation or to a nation as a whole rather than to any part of it“ ehk midagi niisugust, mis käib riigi kui terviku, mitte selle osade kohta, ning ka 2. „a citizen of a particular country“, mis tähendab kodanikku (Cambridge Dictionary *sub national*). Johannes Silveti sõnaraamatus on *national* vasteteks muuhulgas nii „rahvuslik“, „riiklik“, kui ka „kodanik“ (Silvet 2002: 753). Õigekeelsussõnaraamatu järgi tähendab „rahvuslik“ rahvusega seotut ning eraldi on välja toodud, et seda ei soovitata kasutada tähenduses „riiklik“ või „riigi-“ (ÕS 2018 *sub rahvuslik*). Siitki nähtub, et eesti keeles tehakse riiki puudutavate asjade ja rahvast/rahvust puudutavate asjade vahel suuremat vahet, kui inglise keeles, mistõttu tuleb tõlkimisel tähelepanelik olla ja enne tõlkevaliku tegemist täpselt määratlada, millest räägitakse. Järgnevalt on välja valitud neli antud küsimuse võimalikult erinevate tõlkelahendustega probleemkohta koos võrdluseks toodud lähteteksti lausetega.

(9) These „ orphans of the nation ,” as one sympathetic journalist referred to them, had no passports or visas to facilitate their movements, no consulates to represent them, nor any treaties to protect them. (lk 21)	(9a) Nendel „ riigi orbudel ”, nagu üks kaastundlik ajakirjanik neid nimetas, ei olnud passe ega viisasid, mis oleks neil ringiliikumist lihtsustanud, konsulaate, mis oleks neid esindanud, ega ühtegi lepingut, mis oleks neid kaitsnud. (lk 8)
---	--

Väljend *orphans of the nation* esineb ka lähteteki pealkirjas, kuid analüüsiks valiti just see näitelause, sest siit tuleb selgemalt esile väljendi tähendus: Prantsusmaal justkui orbudeks ehk kaitseta ja esinduseta jäänud pagulased. Tekstist selgub, et sõna *nation* all mõeldakse konkreetselt

Prantsuse riiki, millele viitab muuhulgas ka määrav artikkel „the“, ning töö autor otsustas teha sõnasõnalise tõlke, sest täpsemat tähendust selgitab ümbritsev tekst.

(10) For French authorities working within a national paradigm , Armenians – stripped of any national status by the World War I genocide – proved a challenge. (lk 21)	(10a) Prantsuse ametiasutustele, kes töötasid riikliku paradigma piires, tekitasid maailmasõja käigus toimunud genotsiidi tulemusel igasugustest riiklikest sidemetest ilma jäänud armeenlased parajat peavalu. (lk 8)
--	--

Esimesel juhul kasutati sõna-sõnalise tõlke tehnikat, kuid teisel tõlgiti termin *national status* sisu järgi, mis läheb Molina ja Albiri tüpologia järgi kirjeldamise alla.

(11) There is thus no Armenian state, and as such, no Armenian nationality . (lk 33)	(11a) Seega ei ole olemas Armeenia riiki, ja nii ka Armeenia kodakondsust . (lk 19)
---	--

Termini *nationality* saab siin tõlkida ainult kodakondsuseks ja kindlasti mitte rahvaks või rahvuseks, sest eesti keeles ei pruugi rahvas või rahvus olla tingimata riigiga seotud. Seega, kui ei ole riiki, siis ei saa olla ka riigi kodakondsust. Rahvas/rahvus võib eksisteerida ka riigist väljaspool.

(12) Theoretically, the Republic was open to all; in practice foreigners posed a problem for the new state seeking to define who was “of” the nation and who was not . (lk 28)	(12a) Teoreetiliselt oli vabariik kõigile avatud, kuid praktikas tekitasid võõramaalased noorele riigile, kes püüdis määratleda, kes tema rahva hulka kuulub ja kes mitte , probleeme. (lk 15)
---	---

Lause (12) on tekstis ainuke koht, kus sõna *nation* on rahvaks tõlgitud (12a). Noore riigi all mõeldakse siinkohal revolutsiooni ajal loodud esimest Prantsuse vabariiki, kes ennast alles defineerima ja üles ehitama hakkas. „Rahvas” mõjub vähem konkreetset kui näiteks „riik” või „riigi kodanikud”, kuid kaudselt lähtetekstis kasutatud jutumärkide teatud ebakindlust väljendavat efekti ära kasutades, ning samas tõlkes lause loomulikkust säilitada püüdes (*rahva hulka kuulumine* vs *riiki/riigi hulka kuulumine*) otsustati, et *nation* võib olla siinkohal rahvas. Vaikimisi on siiski selge, et see tähendab justnimelt *Prantsusmaa* rahva/riigi hulka kuulumist.

(13) Until then, however, many French officials operated as if these apatrides actually did have a national base . (lk 33)	(13a) Kuni selle ajani tegutsesid aga paljud Prantsuse ametnikud nii, nagu nendel apatriididel tegelikult oleks kodakondsuslik taust olemas. (lk 20)
---	---

Enne näitelauset (13) seletatakse tekstis, et alles 1923. aasta Lausanne' lepingu sõlmimise järel (millega endise Osmanite riigi Armeenia provintsid, mis olid omakorda kunagi osa Armeenias, said ametlikult Türgi osaks) hakkasid Prantsuse ametiisikud täpsemalt mõistma, et armeenlastel ei ole kodakondsust (vt ptk 1 lk 20). Seetõttu otsustati tõlkida sõna *national* kodakondsuse küsimustega seonduvalt „kodakondsuslikuks”.

3.2.2 Population

Population on Cambridge Dictionary esimese definitsiooni järgi (USA-s kasutatavas inglise keeles) „all the people living in a particular country, area, or place“ ehk ühes riigis, kohas, alal elavad inimesed (Cambridge Dictionary *sub* population). Eesti keeles on teksti kontekstis selle sobivaim tõlkevaste „elanikkond“ (mitte „populatsioon“, „rahvastik“ vm). Mõnes kohas sai ka nii tõlgitud, näiteks:

(14) Tuberculosis posed such a threat to the local Armenian population [...] (lk 34)	(14a) Tuberkuloos kujutas kohalikule armeenia elanikkonnale nii suurt ohtu [...] (lk 21)
---	---

„Kohalik armeenia elanikkond“ kõlab igati loomulikult ja on tõlke lugejale arusaadav. Kasutatud tõlketehnika on sõna-sõnaline tõlge. Paljudel juhtudel ei mahtunud termin aga eriti sobivalt tõlkesse ära, mistõttu tuli leida teisi lahendusi. Näiteks:

(15) Although Western relief workers attempted to help survivors, by the end of World War I, starvation and disease were	(15a) Kuigi lääne humanitaarabi töötajad püüdsid ellujääjaid aidata, siis sõja lõpuks olid nälg ja haigused sagedased kõikides
--	--

prevalent throughout the refugee populations wherever they were located. (lk 23)	pagulaskondades , sõltumata nende asukohast. (lk 10)
---	---

Populations esineb siin mitmuses, mis tähistab erinevaid elanike rühmi. Tõlkes on kahest sõnast saanud üks, mis kuulub Molina ja Albiri järgi sisuliselt keelelise kokkusurumise tehnik alla. „Pagulaskond“ on ka täiesti olemasolev termin, millega tähistatakse mingis paigas elavaid ühe maa pagulasi (EKSS *sub* pagulaskond).

(16) These new populations , however, presented the French government with complex socioadministrative problems for which they had no ready solutions. (lk 21)	(16a) Need uued rahvahulgad tekitasid Prantsusmaa valitsusele siiski keerukaid sotsiaalseid ja administratiivseid probleeme, millel ei olnud valmis lahendusi. (lk 7)
---	--

Otsetõlge „elanikkonnad“ ei mõjaks antud juhul eesti keeles stiililiselt hea lahendusena, mistõttu tuli leida teine tähendust edasi andev sõna. Tõlke autor valis selleks „rahvahulgad“, sest see annab edasi lähteteksti ideed suurest ja raskesti hallatavast Prantsusmaale saabunud põgenike massist, kelle ühiskonda integreerimine riigile keeruliseks osutus. See liigitub Molina & Albiri tõlketehnikate loetelust diskursiivse loome alla – loodud on tähendust loov konteksti sobituv, kuid kontekstist väljapool mitteaimatav (otse tagasitõlkimatu) tõlkevaste.

3.2.3 *Civil status*

Termini *civil status* all mõistetakse mõnikord termini *marital status* sünonüümi (European Institute for Gender Equality, 2024), mis tähendab eesti keeles perekonnaseisu, kuid sinna alla võivad teistes kasutuskontekstides minna ka näiteks sünd, surm või kodakondsus („Civil status”, kuupäev puudub). Maud Mandeli tekstis ei ole aga termini tähendus siiski nii kitsas ja ainuüksi perekonnaseisu või ka näiteks kodakondsuse mainimine ei anna edasi kõike, mida termin antud tekstis hõlmab. Sõna kasutus lähtetekstis võib tuleneda ka prantsuskeelsete allikmaterjalide mõjust, see võib olla isegi autori loodud otsetõlge prantsuse keelest (*état civil*), kus on termini tähendus

veidi laiahaardelisem. Terminit kasutatakse Prantsusmaale saabunud vene ja armeenia kodakondsuseta põgenikest rääkides. Siin on lähteteksti laused, kus termin esineb:

(17) Subsequently, border dwellers or “nomads” were required to adopt a fixed identity by carrying a booklet that attested to their **civil status** and provided their physical description, fingerprints, and photographs. (lk 29)

(18) Most important, the newcomers had no passports or visas nor any documents attesting to their **civil status**. (lk 30)

(19) There after registering with the police (within forty-eight hours of arriving), the immigrant would receive an identity card that specified occupation and **civil status**. (lk 30)

Tekstis ei mainita enne ülaltoodud lauseid põgenikest rääkides kordagi eraldi nende abielusoleku või perekonnaseisu tähtsust, mistõttu jääks termini „perekonnaseisuks” tõlkimine kindlasti liiga kitsaks. Eeltoodud lähteteksti lauses (18) öeldakse, et põgenikel ei olnud üleüldse mingeid dokumente, mistõttu ei saanud ka nende isikut kindlaks teha. Näidete põhjal saab öelda, et *civil status* kätkeb endas nii inimese nime, kui ka tõenäoliselt sünniaega, päritolumaad ja muid andmeid. See muidugi ei tähenda, et perekonnaseis kitsamas tähenduses ei või samuti sinna alla minna. Kuna laused käivad vene ja armeenia apatriiidide kohta, siis kodakondsus nende andmete alla ilmselt ei kuulu. Sõnaraamatu laiemas tähenduses antud terminit eesti keeles ei ole. Võimalikult üldsõnaliseks jäädes, võtmata midagi ära, aga samas ka midagi konkreetset juurde panemata, tõlkis sihtteksti autor ülaltoodud laused vastavalt nõnda:

(17a) Seejärel nõuti piiriäärsetelt elanikelt ehk „nomaadidelt” fikseeritud identiteedi omaksvõtmist – selleks pidid nad kandma kaasas raamatukest, mis sisaldas nende **isikuandmeid** ning füüsilist kirjeldust, sõrmejälgi ja fotot. (lk 16)

(18a) Olulisim on märkida, et uustulnukatel ei olnud passe, viisasid ega muid dokumente, mis nende **isikut** tõendaks. (lk 17)

(19a) Seal sai sisserändaja pärast politseis registreerimist (48 tunni jooksul peale saabumist) isikut tõendava kaardi, kus oli määratletud elukutse ja **muud isikuandmed**. (lk 17)

„Isikuandmed” on sobiv üldtermin inimese kohta käivate erinevate põhinäitajate kohta, mille alla võib mahtuda kõik alates nimest kuni perekonnaseisuni. Seega on siin kasutatud Molina & Albiri järgi üldistamise tõlketehnilist võtet.

3.2.4 Authority

Sõna *authority* tõlkimine võib varieeruda rohkem kui mõne kitsama tähendusega termini tõlkimine ning antud tõlkeküsimus seisnebki eelkõige eestikeelsete variantide rohkuses. Mõned Cambridge Dictionary’s esitatud termini *authority* definitsioonid on abstraktsemad, teised konkreetsemad. Omavahel võib võrrelda näiteks järgmisi: 1) „the power to control or demand obedience from others” [võim teisi kontrollida või teistelt allumist nõuda], 2) „someone with official responsibility for a particular area of activity” [keegi, kes ametlikult teatud tegevusala eest vastutab], 3) „The authorities are the police or other government officials” [*authorities* on näiteks politsei või teised valitsusametnikud] (Cambridge Dictionary *sub authority*). Eesti keeles võivad olla need vastavalt 1) „võim”, 2) „ametiasutus”/ „ametivõim” vm ja 3) „võimud”/ „ametivõimud”. Mis lausesse milline tõlkevariant kõige paremini sobib? Järgnevalt on kolme näitelause najal analüüsitud kahte erinevat tõlkevarianti.

(20) [...]; all our trust is placed in French Justice and we respectfully request that the competent authorities of this country take our grievances into serious consideration (lk 19)	(20a) Oleme pannud kogu oma usalduse Prantsusmaa õiguskaitsele ja palume aupaklikult, et riigi pädevad ametiasutused võtaksid meie kaebuseid tõsiselt. (lk 6)
(21) As this trend suggests, French authorities , even those aware of the genocidal attack against Ottoman Armenians, saw no reason to implement policies to preserve “Armenianness”. (lk 21-22)	(21a) Nagu see suundumus viitab, siis isegi need Prantsuse ametiasutused , kes teadsid Osmanite riigi armeenlaste vastasest genotsiidist, ei näinud mingit põhjust „armeenluse” säilitamiseks meetmeid käiku lasta. (lk 8)

Näitelausestes tõlgiti *authorities* ametiasutusteks. Sõna „asutus” on veidi konkreetsem, kui lihtsalt „võimud” ning antud kasutuskontekstidesse sobitub selline lähenemine hästi just sõna ees ja taga

oleva tähendust täpsustava infoga – *competent authorities of this country* ja *French authorities*. Tõlkelahenduses (21a) on ametiasutustele omistatud justkui kollektiivne teadmine armeenlastega seotud teemast, mis sobib kokku asutuse kui ühtselt toimiva institutsiooniga.

(22) When Camp Oddo was closed, for example, authorities provided employment incentives for residents to leave Marseille. (lk 37)	(22a) Oddo laagri sulgemisega, näiteks, pakkusid ametivõimud elanikele Marseille'st lahkumiseks tööga seotud lisahüvesid. (lk 24)
--	--

Lauses (22a) on valitud „ametiasutustega” võrreldes veidi abstraktsem lahendus, mis sobib samuti antud termini vasteks. „Ametivõimud” sobib lausesse sisu poolest hästi, sest nad on keegi, kellel on *võimu* tööga seotud lisahüvesid pakkuda, ning siinkohal on hea seda rõhutada.

3.2.5 *Settlement*

Tõlkimiseks valitud lähtetekstis üks sagedamini esinevaid termineid on *settlement* või ka tegusõna *settle*, mis tähendab teksti kontekstis põgenike uues elukohariigis sisseseadmist, laiemas mõttes ka ümberasumist ühest kohast teise. Cambridge Dictionary on pakkunud ühe sõna *settlement* definitsioonina „the act of going to live in a new place where few people have lived before, or the place where people have come to live” (Cambridge Dictionary *sub* settlement), mis tähendab eesti keeles kokkuvõetuna sellisesse uude kohta elama asumist, kus varem eriti inimesi ei elanud, või ka kohta, kuhu elama on asunud. Sobiva tõlkevaste leidmine osutus hoolimata sõnaraamatusetusest keeruliseks, eelkõike seetõttu, et eestikeelset materjali on küllaltki vähe, ning sel põhjusel tuli enne tõlkeotsuse tegemist teha veidi eeltööd.

Eesti rahvusarhiivis virtuaalses uurimissaalis (VAU) on võimalik lugeda I Eesti Vabariigi välisministeeriumist Rahvasteliidule saadetud prantsuskeelset dokumenti, millele on (esilehel käsitsi kirjutatult) antud eestikeelne pealkiri „Armeenia pagulaste asundamine Nõukogude Armeenias 1922–1927“. Sõna *asundama* on EKI seletava sõnaraamatu järgi „ümber asustama, koloniseerima“ (EKSS *sub* asundama) ning EKI võõrsõnade leksikonis on sõna „koloniseerima“ vasteteks toodud veel muuhulgas „asumaid rajama“ ja „tühje maa-alasid rahvastama“ (VSL *sub*

koloniseerima). Sõna ei pruugi Prantsusmaale põgenenud armeenia pagulastest rääkides siiski sobida.

EUR-Lexist leitavas dokumendis pealkirjaga „Recommendation No 1/2017 of the EU-Armenia Cooperation Council“ on järgmine lause: *The EU acknowledges Armenia's role in settling refugees from Syria, making it eligible for support from the EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian Crisis.*“ Dokumendi eestikeelses tõlkes, mis kannab pealkirja „ELi ja Armeenia koostöönõukogu soovitus nr 1/2017“, on antud lause selline: *EL tunnustab Armeenia püüdlusi lahendada Süüria pagulaste probleemi, mis võimaldab tal taotleda toetust Süüria kriisile reageerimiseks loodud Euroopa Liidu piirkondlikust usaldusfondist.* Teksti tõlkinud tõlkija(d) on vältinud sõnale täpse vaste leidmist ning andnud edasi vaid lause põhimõttelist sisu.

Muudes EUR-Lexist leitavates pagulasi käsitlevates dokumentides esineb samuti terminit *settlement*, kuid üldjuhul on seda kasutatud kitsas tähenduses („asundus“ või „laager“). Näiteks ühes eriaruandes pealkirjaga „Did the Commission effectively manage the Humanitarian aid provided to populations affected by conflicts in the African Great Lakes Region?“ on mainitud sõna „refugee settlement“, mis on dokumendi eestikeelses tõlkes mõnel juhul „pagulasasundus“ ning mõnel juhul „pagulaste laagrid“. Dokumendis esinenud vastanduse *refugee camp/refugee settlement* korral on esimene tõlgitud laagriks ja teine asunduseks. Ka näiteks dokumendi „REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Annual Report on the European Union's Humanitarian Aid and Civil Protection Policies and their Implementation in 2013“ eestikeelses tõlkes on *refugee settlement camps* tõlgitud lihtsalt põgenikelaagriteks.

On ka teine, kitsama tähendusega pagulasvaldkonna termin: *resettlement* ehk eesti keeles „ümberasustamine“. ÜRO pagulasameti kodulehel on ära toodud selle tähendus: „Ümberasustamise protsess tähendab pagulaste üleviimist nende varjupaigariigist teise riiki, mis on nõustunud neid vastu võtma ja ümber asustama.“ (ÜRO pagulasamet [UNHCR], kuupäev puudub) Lähtetekstis aga antud terminit ei esine ning see tähenduse poolest ei sobiks, sest räägitakse juba Prantsusmaal viibivatest armeenia põgenikest, kes seal oma eluga toime tulla püüavad. Tegusõna *settle*, ilma kordust loova prefiksita „-re“, on sellisel juhul eesti keeles „asustama“ ehk „teat. ala, kohta elanikega, asukatega täitma; kuhugi elama, asuma panema“ (EKSS

sub asustama) ning *settlement* vastavalt „asustamine“. Ka täpselt selline vaste tõlkija hinnangul teksti konteksti alati ei sobinud.

Nagu otsingutest välja tuleb, siis tõlkeprobleemile täiesti ühest vastust ei ole, kuid sõna *settlement* on tõlkimiseks valitud tekstis üsna kesksel kohal ning piisavalt pädevad lahendused tuli siiski leida. On selge, et lähtetekstis ei mõelda termini all kitsalt põgenikelaagreid, vaid pigem üldisemat n-ö uue elu alustamist ja korraldamist, mis on kaasnenud ümberasumise ehk teise paika üle kolimise või elama asumisega (EKSS *sub* ümber asuma). See on protsess, mis nõuab aega ja ressursse. Termin kasutus kontekst võib olla lauseti üsna erinev. Sõltuvalt täpsemast olukorrast tõlkis autor sõna kas „elukorralduseks“, „asunduseks“, „ümberasumiseks“, „sisseseadmiseks“, „asundamiseks“ või ühendas ühes lauses mitu tähendust. Järgnevalt tuuakse igast lahendusest välja üks näide nii lähte- kui sihtkeeles.

SETTLEMENT – ELUKORRALDUS

(23) And yet, they did not want to become overly involved with Armenian settlement . (lk 33)	(23a) Ja ometi ei tahtnud nad end armeenlaste elukorraldusse liigselt segada. (lk 20)
---	--

Ümbritsevast tekstist selgub, et ametiasutused hoidsid armeenia pagulastega tegelemisest pigem distantsti, sest nad ei soovinud olla kohustatud nendega seotud kulused täielikult katta (vt ptk 1 lk 20).

SETTLEMENT – ASUNDUS

(24) Marseille's prefect, who shared the views of these local officials, informed the national government of the problems that Armenian settlement posed to his city. (lk 35)	(24a) Marseille' prefekt, kes oli kohalike ametnikega ühte meelt, andis armeenlaste asunduse tõttu linnas tekkinud probleemidest riigivalitsusele teada. (lk 22)
--	---

Tekstist selgub, et linna probleemiallika all peetakse silmas Oddo põgenikelaagris elavaid armeenlasi. Lähtetekstis ei ole selle koha peal küll konkreetselt laagrit nimetatud ning seega otsustas tõlke autor jääda veidi laiema tõlkelahenduse juurde.

SETTLEMENT – ÜMBERASUMINE

<p>(25) Similarly, in Syria and Lebanon, where nearly a hundred thousand Armenians settled and which were under French mandate, the government established orphanages, schools, and vocational training for the professional reeducation of refugee populations and contributed 3 million francs to aid in their settlement. (lk 28)</p>	<p>(25a) Ka Süürias ja Liibanonis, kuhu peaaegu sada tuhat armeenlast ümber asus ning mis kuulusid Prantsusmaa mandaadi alla, asutas valitsus orbudekodusid, koole, korraldas põgenike ametialase ümberõppega seotud koolitusi ja panustas kolm miljonit franki nende ümberasumise toetuseks. (lk 14)</p>
--	---

Siin on tõlkija kasutanud julgemalt sõna „ümber asuma” ja „ümberasumine”, sest antud kontekstis saab sõna intepreterida liikuvamana, kui näiteks eelmistes näidetes. Ka lähteteksti lause järgi pandud viites (vt ptk 1 viide [29]) on märgitud, et räägitakse Prantsusmaa abiga armeenia põgenike transportimisest Kiliikiast Süüria ja Liibanoni aladele.

SETTLEMENT – ÜMBERASUMINE JA SISSESEADMINE

<p>(26) Only private charity organizations and the Armenians themselves, he continued, “through pure self-sacrifice....and without any official aid,” had carried out the task of settlement. (lk 35)</p>	<p>(26a) Ta jätkas, et vaid eraõiguslikud heategevusorganisatsioonid ja armeenlased ise, „puhtast ohvrimeelsusest...ja ilma igasuguse ametliku abita,” on tegelenud armeenlaste ümberasumise ja sisseseadmise korraldamisega. (lk 22)</p>
--	--

Jääb mulje, et siinkohal hõlmab *task of settlement* kogu protsessi, nii Prantsusmaale rändamist kui ka seal kohapeal elu sisseseadmist, mistõttu otsustati jääda tähenduses võimalikult kõigehõlmavaks. Kasutatud on täpsustamise tõlkevõtet.

SETTLEMENT – ÜMBERASUMINE JA ELUKORRALDUS

<p>(27) The French army donated several military camps in Marseille (previously used for German war prisoners) as temporary housing for the refugees and repatriates who arrived in September and October 1922, but it was expected that the consulates of the states from which these refugees had come would fund their settlement.</p>	<p>(27a) Prantsuse sõjavägi andis mitmed Marseille' sõjaväelaagrid (mida kasutati varem Saksa sõjavangide jaoks) ajutise majutusena 1922. aasta septembris ja oktoobris saabunud põgenikele ja repatriantidele, kuid nende ümberasumise ja elukorralduse rahastamist oodati nende riikide konsulaatidelt, kust põgenikud tulnud olid. (lk 19)</p>
--	--

Sarnaselt näitele (26) eelistas tõlkija jätta tähenduse võimalikult lahtiseks ja otsustas laiahaardelisema tõlkevariandi kasuks. Kasutatud on täpsustamise tõlkevõtet.

SETTLE – ASUSTAMA

<p>(28) Such contradictions emerged particularly clearly around the issue of expulsion, where the government continued to apply standard mechanisms for settling and policing foreigners with the status of apatride.</p>	<p>(28a) Vastuolud ilmnisid eriti selgelt riigist väljasaatmise teema juures, mille puhul toimus valitsus apatriitidest võõramaalaste asustamisel ja kontrollimisel jätkuvalt tavapärasel viisil. (lk 25)</p>
--	--

Siinkohal otsustas tõlkija kasutada ühesõnalist tegusõna ning „asustama” sobib tähenduse poolest hästi: „asustamine” on selle lause tähenduses Prantsuse ametiasutuste abil toimuv protsess, mitte miski, mis toimuks iseenesest.

3.3 Kõnekujundid

Kõnekujund on kunstikavatsuslik sõnade või väljendite kasutus, mille alla kuuluvad näiteks võrdlus ja troop (EKSS *sub* kõnekujund). Lähtetekstis esinevad kõnekujundid – võrdlused ja ülekantud tähenduses väljendid – tõlgiti kohati nii kommunikatiivset kui ka semantilist

tõlkemeetodit kasutades: eestikeelse teksti lugejale võimalikult arusaadavalt, arvestades samal ajal ka teksti meeldivat ladusust, kuid siiski autori algset mõtet kaotamata. Järgnevalt on välja toodud mõned huvitavamad näited lähteteksti lausetes esinenud kõnekujunditest koos eestikeelse tõlkega ning iga osa tõlketulemust põhjendav arutus.

<p>(29) Although diplomats in Paris attempted to make some provisions for refugees in postwar peace treaties and the League of Nations created a High Commission for Refugees, “these efforts were like using bedroom sheets to block a hurricane.” (lk 20)</p>	<p>(29a) Kuigi Pariisi diplomaadid püüdsid panna sõjajärgsetesse rahulepingutesse ka mõningaid sätteid pagulaste kohta ja Rahvasteliit lõi Pagulaskomitee, „olid need pingutused nagu hane selga vesi”. (lk 7)</p>
--	---

Kontekstist selgub ingliskeelse võrdluse „like using bedroom sheets to block a hurricane” tähendus: mitte mingit mõju avaldavate vahenditega millegi suure ja tugeva vastu võitlemine. Antud väljendit ei ole sõnaraamatutes ja see esineb otsingute järgi vaid üksikutes sarnastes kontekstides, mistõttu võib väita, et tegu ei ole inglise keeles üldkasutatava kinnisväljendiga. Eestikeelses tõlkes otsustati aga arusaamist veidi lihtsustada ning kasutada sarnast mõtet kandvat üldtuntud võrdlust „nagu hane selga vesi”. Otsetõlge oleks mõjunud võõrapäraselt ja seega oleks liigutud kaugemale eesmärgist luua võimalikult ladusalt loetav tekst. Kasutati Molina & Albiri järgi kohandamise võtet.

<p>(30) [...]; then, in the first years following World War I, when “having a nationality was as important for an individual as having a nose in the middle of his face,” they faced numerous problems. (lk 30)</p>	<p>(31a) [...], kuid vahetult I maailmasõjale järgnenud aastatel, kui „inimese jaoks oli kodakondsus sama oluline kui käte või jalgade olemasolu,” seisid nad silmitsi paljude probleemidega. (lk 17)</p>
--	--

Sarnaselt näitega (29a) on siin püütud edastada eelkõige kõnekujundi mõtet, arvestades ka keelelise kõla ja teksti sujuvusega. Otsetõlge mõjunuks tõlkija hinnangul kohmakalt. Sarnasuse huvides säilitati siiski kehaosadega seotud võrdlus, kuigi veidi üldistataval kujul. Lähtetekstis tekib häälikukordus sõnadega „face” ja „faced”. Tõlkes püüti sarnast kordust vältida. Ühelt poolt on tegu üldistamise tõlketehnilise võttega, teiselt poolt on see mõnes mõttes ka diskursiivne loome.

(31) With no special governmental office of refugee affairs to which they could turn for answers and few policies adopted to address their stateless position, the stateless refugees who migrated to France in the first half of the 1920s found themselves sunk in an administrative hole. (lk 31)	(31a) Ilma kindla pagulasasjadega tegeleva valitsusasustusega, kuhu nad oleks küsimustega pöörduda saanud, ning vaid nappide vastu võetud meetmetega, mis kodakondsusega seotud küsimusi lahendas, jäid 1920ndatel Prantsusmaale rännanud kodakondsusega põgenikud bürokraatia hammasrataste vahele. (lk 17–18)
---	---

Lähtetekstis seisvat „haldusauku“ (*administrative hole*) võib mõista kui halduse – „riigiorganite täitva ja korraldava tegevuse“ (ÕS 2018 *sub* haldus) – vigast või ebatõhusat toimimist. Bürokratia on „1. ametnikkond, kõrgem ametnikeadministratsioon, 2. väiklaselt formaalne asjaajamine, lahendamise venitamine“ (EKI võõrsõnade leksikon *sub* bürokraatia), mis sobib oma tähenduse poolest tõlkevasteks. Sõnaveebis on väljend „hammasrataste vahele jääma“ defineeritud kui „millegagi mitte toime tulema, mingis asjad kaotajaks jääma“ ning esimene kasutusnäide – „Jäin riigibürokraatia hammasrataste vahele.“ (Sõnaveeb *sub* hammasrataste vahele jääma) – sobib kokku ka antud lähteteksti lausega. Ka ühes 30. märtsil 2022. aastal ilmunud Eesti Ekspressi artiklis (Tiks, 2022) mainitakse „Eesti bürokraatia hammasrataste vahel” olevaid Ukraina põgenikke, mis annab kinnitust, et väljendit on kasutatud pagulastega seotud teemadel kõnelemiseks ka varem. Tegu on taas kohandamise tõlkevõttega.

(32) [...]; others fell through the cracks. (lk 31)	(32a) Teised jäid unarusse. (lk 18)
(33) Without the protection of standard international treaties, Armenians fell between the cracks of French bureaucratic regulations. (lk 34)	(33a) Ilma üldkehtivate rahvusvaheliste lepingute kaitseta jäid armeenlased Prantsuse bürokraatlike regulatsioonide süsteemis abita. (lk 21)

Kõnekujundite tõlkeprobleeme (32) ja (33) saab vaadelda koos, sest väljendid *fall through the cracks* ja *fall between the cracks* kannavad sama tähendust. Merriam-Websteri sõnaraamatu

definiitsiooni järgi on „fall through/between the cracks“ idioom, mis tähendab tähelepanuta, abita või teistega kaasamata jäämist (Merriam-Webster *sub* fall through/between the cracks). Esimesel juhul on jäänud väljend omaette lühikesse lausesse ning selle saigi tõlkida lihtsalt ja lühidalt – „unarusse jätma“. Teises lauses tõlgiti väljend „abita jätmiseks“, kuid „bürokratlimest regulatsioonidest” sai ladususe loomise eesmärgil „bürokratlise regulatsioonide süsteem”. Kasutati väljakujunenud vaste tõlketehnikat.

(34) The establishment of Camp Oddo and the hands-on/hands-off approach of the authorities illustrates the problems the apatrides posed for French bureaucrats. (lk 33)	(34a) Oddo laagri rajamine ja ametiasutuste kord sekkuv, kord taanduv lähenemine illustreerib neid probleeme, mis apatriidid Prantsuse bürokraatidele püstitasid. (lk 20)
--	--

Collins Dictionary definiitsiooni järgi tähendab *hands-off policy* või *hands-off approach* isiklikult või otseselt mittesekkuvat poliitikat või lähenemist (Collins *sub* hands-off). *Hands-on approach* tähendab selle vastandit – kaasalöövat, sekkuvat lähenemist (Collins *sub* hands-on). Eesti keeleski on üks võimalus tõlkida *hands-on* inglise keelele sarnaselt kui „käed külge“ ning *hands-off* kui „käed eemale“. Stiililiselt ei mõju „käed külge lähenemine“ ja „käed eemale lähenemine“ siiski kõige terviklikumalt, kusjuures „käed eemale“ on eesti keeles ka ründamist tõrjuv hüüatus (FRS *sub* käed eemale). Teksti sujuvust ja sisu mõistetavust luua püüdes tõlgiti väljendid tähenduse järgi: „kord sekkuv, kord taanduv lähenemine“, mis on sisuliselt kirjeldav tõlketehniline võte.

3.4 Kinnistumata tõlkevasteteta sõnad

Teises keeles ja kultuurikontekstis kirjutatud teksti tõlkimisel võib ette tulla, et mõne sõna või väljendi jaoks sihtkeeles täpset tõlkevastet ei ole. Antud töö jaoks tõlgitud tekstis leidub samuti sõnu, mille tõlkevasted ei ole eesti keeles kinnistunud, esinevad vaid üksikutes ja juhuslikes kasutuskontekstides või puuduvad üldse. Helika Mäekivi on märkinud, et „[...] kui sõnaotsija on senise sõnavara hulgas ringi vaadanud ja veendunud, et uut sõna on keelde vaja, võib ta teha valiku liitmise, lühendamise, tuletamise, tähenduse laiendamise või tehissõna väljamõtlemise vahel.” (Mäekivi 2021: 61)

Üks võimalus keelde uusi sõnu tuua on teha seda tõlkimise kaudu. Selleks on kolm erinevat viisi: 1) tõlkelaenu loomine, mis tähendab lähtekeelendi sõna-sõnalist tõlkimist (nt Bluetooth – *sinihammas*), 2) sõna sisuline tõlkimine (nt Bluetooth – *kohtlevi*) või 3) otselaenu tegemine (nt *lag* – *läägama*) (Mäekivi 2021: 61). Järgnevalt tuuakse magistritöö raames tõlkimiseks valitud lähtetekstist välja need laused, kus esinesid sõnad või väljendid, mille tõlkevasted ei ole eesti keelde veel juurdunud/eriti palju kasutust leidnud ning selgitatakse tehtud tõlkeotsuseid.

<p>(35) A certain sense of responsibility concerning the Armenians' plight after French forces had evacuated under Kemal's attack may have encouraged officials to keep an open-door policy toward them, although open-labor policies were undoubtedly the more decisive factor. (lk 25)</p>	<p>(35a) Teatud vastutustunne armeenlaste olukorra pärast, kui Prantsuse relvajõud Kemali tule all evakueerusid, võis ajendada ametnikke nende suhtes avatud uste poliitikat hoidma, kuigi avatud tööturu poliitika oli kindlasti otsustavam tegur. (lk 12)</p>
---	--

Kui ingliskeelse *open-door policy* eeskujul eesti keelde tulnud „avatud uste poliitika“ on leidnud sisserände- ja julgeolekuteemalistes aruteludes juba küllaltki laialdast kasutust, siis sellele sarnane *open-labor policy* ei ole veel sellisel kujul eesti keeles kanda kinnitanud. Sisuliselt tähistatakse väljendiga riigi valmisolekut väljastpoolt tulnutele (ehk sisserändajatele) oma tööturul rakendust pakkuda, ning sellest lähtuvalt tõlgitigi väljend „avatud tööturu poliitikaks“ – selles tõlkelaenus tuleb mõiste sisu piisavalt esile, see on paraja pikkusega ning võrdlemisi lihtsasti väljahääldatav. Google’is ja Sketch Engine’i Estonian National Corpus 2023 (Estonian NC 2023) korpusebaasis tehtud otsingute käigus leiti, et sama tõlkevaste esineb veel ühes eestikeelses kasutuskontekstis. Villu Zirnaski 1. aprillil 2009. aastal Ärilehes ilmunud artiklis „Omandipropaganda – võib-olla sajandi suurim viga“ on järgmine lause: „Kriisi kontekstis torkab tavalisest teravamalt silma ka üks kinnisvaraomandi puudus – praegused olud (ja Euroopa Liidu avatud tööturu poliitika üldse) soosivad tööjõudu, kes saab paindlikult liikuda, kinnisvaraomand seob aga inimese ühe koha külge.“ Artiklist küll ei selgu, kust on termin võetud, kuid konteksti järgi saab öelda, et seda kasutatakse samas tähenduses selle ingliskeelse sisulise tagasitõlkega *open-labor policy* (või ka täpsemalt *open labor market policy*). Tõlketehnilisest vaatevinklist tehti sõna-sõnaline tõlge (ehk tõlkelaen), lisatud sai ka väike sisuline laiendus (tööturg).

(36) From 1895 to 1923, such French Armenophiles , as they were called, held demonstrations, wrote books, published journals, and petitioned their government to aid the Ottoman Armenians. (lk 26)	(36a) Need Prantsuse armenofiilid , nagu neid nimetati, korraldasid aastatel 1895–1923 meelevaldusi, kirjutasid raamatuid, avaldasid ajakirju ning taotlesid valitsuselt Osmanite riigi armeenlaste aitamist. (lk 12)
--	--

EKI „Võõrsõnade leksikonis“ (2012) leiduvad sõnad näiteks kõige prantsuspärase vastu huvi tundva või saksapärase armastava inimese tähistamiseks (vastavalt *frankofiil* ja *germanofiil*), kuid sõna, mis tähendaks armeeniasõbralikku inimest või armeeniapärase harrastajat (ingl *Armenophile*), leksikonis ei sisaldu. Sõna puudumine on mõistetav, sest Eesti ja Armeenia sidemed on juba ajaloolises plaanis võrreldes Eesti ja paljude teiste, suuremate Euroopa riikide ja kultuuride vaheliste sidemetega pigem hõredad, ning seetõttu ei ole armeenia kultuuri vastu ka nii suurt huvi tuntud. Inglisekeelse sõna *Armenophile* vormi arvestades ning ka „germanofiili“ sõnakuju eeskujuks võttes saigi sihtkeele vasteks „armenofiil“. Google’i ja Sketch Engine’i Estonian National Corpus 2023 (Estonian NC 2023) otsingutest tuli välja kaks kirjalikku allikat, kus on sama eestikeelset sõnakuju ka varem kasutatud: Sander Liivaku 19. jaanuaril 2019. aastal Virumaa Teatajas ilmunud artiklis „Mõte: meie Armeenia“ ning nüüdseks ilmumise lõpetanud ajalehe Videvik juhtkirjas „Sünged päevad“, mille kirjutas Imbi Jeletsky (avaldatud 5. novembril 1999). Tõlketehniline võte on laenamine.

(37) Subsequently, border dwellers or “nomads” were required to adopt a fixed identity [...] (lk 29)	(37a) Seejärel nõuti piiriäärsetelt elanikelt ehk „nomaadidelt“ fikseeritud identiteedi omaksvõtmist [...] (lk 16)
---	---

Antud kasutuskonteksti analüüsid näib, et *border dweller* tähendab siin riigipiiride vahet vabalt rändavat n-ö nomaadi, olgugi et sõna ise ei mõju nii „mobiilselt“. Kaks sõna eraldi võetuna – *border* ja *dweller* – eesti keeles tähenduses vastavalt „piir“/ „riigipiir“ (Cambridge Dictionary *sub* border) ja „teatud paigas elav inimene“ (Cambridge Dictionary *sub* dweller) – ning kahe sõna tähendust ühendades võiks sõna *border dweller* tõlkida näiteks „piiriäärseks elanikuks“ või „piirialade elanikuks“. Arvukates eestikeelsetes allikates esineb ka sõna „piirielanik“, kuid sõna ei ole

sõnaraamatutes fikseeritud ning isegi, kui tegu on tõlkelaenuga antud analüüsitavast sõnast, siis ei ole see täpselt teada. Lähtetekstile võimalikult truuks jäädes, kuid samas maksimaalselt selgust luua püüdes tõlgiti *border dweller* „piiriäärseks elanikuks“. Kasutati sõna-sõnalist tõlketehnikat.

(38) New fears of Armenians' "unassimilability," however, quickly encouraged authorities to contradict their initial policies. (lk 36)	(38a) Uued hirmud armeenlaste „assimileerimatus“ pärast õhutasid ametivõime oma esialgse poliitikaga vastuollu minema. (lk 22–23)
--	---

Sufiks *-ility* tähistab mingit olekut ja esineb abstraktsetes nimisõnades (Collins English Dictionary *sub -ility*), (nt nagu eesti keeles „haritus“) ning prefiks *un-* lisatakse sõnale vastanduse loomiseks (Collins English Dictionary *sub un-*) (nt eesti keeles „harimatus“). Sõna „assimilate“ ja kõik selle muutevormid otsustati tõlkida kogu tekstis võõrsõnaga („assimileerima“). Tõlke kujunemise tehnilist külge võib vaadelda näiteks nende kolme sammu kaudu: 1) *assimilate* - „assimileerima“, 2) *assimilability* - „assimileeritus“, 3) *unassimilability* - „assimileerimatus“. Tegu ei ole erinevalt eelmistest kinnistumata tõlkevasteteta sõnade näidetest nii keerulise juhtumiga, kuid kuna otsene sõnaraamatuvaste nimisõnale puudub, siis otsustati see ikkagi analüüsi võtta. Tõlketehniline võte on sõna-sõnaline tõlge.

3.5 Ametlikud nimed ja nimetused

Tõlkimiseks valitud tekst sisaldab palju ametite ja organisatsioonide nimesid/nimetusi, millest mõnel on ametlik eestikeelne vaste olemas, kuid enamikel juhtudel pidi tõlkija looma ise võimalikult täpse tõlke. Osad nimed on ingliskeelsed, teised prantsuskeelsed. Inglisekeelsed nimed tõlgiti ära, kuid mõnel juhul jäeti sulgudesse võimalike küsimuste tekkimise vältimiseks ka ingliskeelne nimi. Prantsuskeelsed nimed jäeti sarnaselt lähtetekstile prantsuskeelseteks, kuid sihtgrupi ehk eestikeelse lugejaskonna vajadusi arvesse võttes pandi olemasolev/tõlkija loodud tõlge nime järele nurksulgudesse. Analüüsi ei ole toodud kõiki esinenud tõlkeprobleeme, kuid neist on esitatud mõned põhimõttelisemad näited.

League of Nations (eesti keeles Rahvasteliit) oli 10. jaanuaril 1920. aastal loodud rahvusvahelise koostöö organisatsioon, mille asutas I maailmasõja võitnud liitlasriikide leer. Organisatsioon loodi eesmärgiga ära hoida teist, juba toimunud maailmasõjale sarnast hävituslikku sõda (Britannica 2024 *sub* League of Nations) Üks organisatsiooni juurde kuuluvatest organitest oli ka *High Commission for Refugees*, mis tegeles pagulasküsimustega. Irina Belobrotseva ja Aurika Meimre artiklis „Sõdadevaheline vene emigratsioon suures ilmas ja väikeses Eestis” on organisatsiooni nimeks pakutud Rahvasteliidu Pagulaskomitee (*ibid*: 31). Kuna eestikeelset materjali on teema kohta vähe, siis tundus pakutu piisavalt hea tõlkelahendusena: (39a).

(39) As we will see, for French officials Russian apatrides posed less of a conundrum than Armenians because the League of Nations’ High Commission for Refugees created an internationally recognized juridical category for them in 1922. (lk 12)	(39a) Nagu peagi näeme, siis vene apatriidid ei pannud ametnikke nii suure dilemma ette, kui armeenlased, sest Rahvasteliidu Pagulaskomitee lõi 1922. aastal nende jaoks rahvusvaheliselt tunnustatud juriidilise kategooria. (lk 8)
--	---

Lähtetekstis tuleb juttu ka Fridtjof Nansenist, kelle ametinimetus *League of Nations’ High Commissioner for Refugees* on eelnimetatud artiklis mainitud kui „Rahvasteliidu Pagulaskomitee kõrgeim esindaja“ (*ibid*: 31). Ka ÜRO-s on tänapäeval sama nimega ametikoht (*United Nations High Commissioner for Refugees*) (UNHCR, The UN Refugee Agency). Eesti keeles nimetatakse seda pagulaste ülemvoliniku ametikohaks (UNHCR, ÜRO Pagulasamet). Õiguskantsleri Kantselei väljaandes „Inimõigused” nimetatakse Fridtjof Nansenit samuti Rahvasteliidu pagulaste ülemvolinikuks (Velmet 2022: 39). Irina Belobrotseva ja Aurika Meimre artiklis kasutatud „kõrgeim esindaja” on pigem sisulise tähenduse üldistus kui ametlik nimetus. Seetõttu otsustati kasutada Õiguskantsleri Kantselei väljaandes kasutatud nimetust „Rahvasteliidu pagulaste ülemvolinik”, lähtetekst ja tõlge vastavalt näidetes (40) ja (40a). Tegu on väljakujunenud tõlkevastega (kuigi kasutatud teise organisatsiooni puhul).

(40) In 1922, the League of Nations’ High Commissioner for Refugees , the Norwegian explorer, scientist, and diplomat Fridtjof	(40a) Aastal 1922 kutsus Rahvasteliidu pagulaste ülemvolinik , Norra maadeavastaja, teadlane ja diplomaat Fridtjof Nansen kokku
---	--

Nansen, called an intergovernmental conference to consider the problem of Russian refugees attempting to move across borders without passports or visas. (lk 31)	valitsustevahelise konverentsi, arutamaks passide ja viisadeta piiri ületada püüdvate vene põgenike probleemi. (lk 18)
--	--

Lähteteksti järgmises lauses nimetati sama ametikohta lühendatult *head of the League's High Commission*. Sõnale *head* tõlkevaste leidmisel otsustas tõlkija võtta eeskujuks Irina Belobrotseva ja Aurika Meimre artiklist leitud „kõrgeima esindaja”, lähtetekst ja tõlge on ära toodud näidetes (41) ja (41a).

(41) Nansen had been named head of the League's High Commission in 1921 with some reluctance on the part of the member states, who viewed caring for refugees as a fairly low priority, particularly because they continued to understand the problem as temporary in nature. (lk 31)	(41a) Nansen nimetati liidu Pagulaskomitee kõrgeimaks esindajaks 1921. aastal, kuigi veidi vastumeelselt liikmesriikidele, kelle arvates oli põgenike eest hoolitsemine üsna vähetahtis, eelkõige seetõttu, et nad pidasid seda endiselt vaid ajutiseks probleemiks. (lk 18)
--	---

Lähtetekstis räägitakse riigist nimega *Transcaucasian federation* (ametliku nimega *Transcaucasian Democratic Federative Republic*). See oli lühikest aega eksisteerinud riik (22. aprill – 28. mai 1918), kuhu kuulusid suuremas osas tänapäeva kolme Kaukaasia riigi territooriumid ning osa Türgi ja Venemaa territooriumist (Brisku & Blauvelt 2021: 1). Töö autor otsustas riigi nime tõlkeanalüüsi võtta, et selgitada võimalikku segadust, mis võib tekkida sarnast nime kandva Taga-Kaukaasia riigi (ametlik nimi: Taga-Kaukaasia Sotsialistlik Föderatiivne (Föderaalne) Nõukogude Vabariik) (Kümmel, 5. september 2021) nime nähes. Tekstis silmas peetud riigi ametlik nimi eesti keeles on Taga-Kaukaasia Demokraatlik Föderatiivne Vabariik (Jürgenson 2020: 345) ning sellest tehti tõlkes lähteteksti eeskujul lühend: Taga-Kaukaasia föderatsioon. Tegu on väljakujunenud, sõnasõnalise tõlkega. Alltoodud lausetes (42) ja (42a) on näha riiginime kasutuskontekst.

(42) After a minor attempt to coordinate a Transcaucasian federation , Georgia negotiated its own treaty with Germany and declared independence; [...] (lk 23)	(42a) Pärast lühikest katsetust koordineerida Taga-Kaukaasia föderatsiooni , tegi Gruusia Saksamaaga oma kokkuleppe ja kuulutas välja iseseisvuse. (lk 10)
---	---

Tekstis räägitakse Prantsuse kolmanda vabariigi aegsest ajast ning tehakse juttu mitmetest riigi ministritest ja ministriumidest. Magistritöö autor tegi otsuse tõlkida ministriumid erinevalt inglise keelest väikse algustähega: on niigi selge, millisest ajast ja millisest riigist räägitakse, mistõttu piisab teksti mõistmiseks ka üldnimetusest. Seega tõlgiti *Agricultural Ministry* (44) põllumajandusministeeriumiks (44a), *Ministry of Labor* (44) tööministeeriumiks (44a), *Ministry of the Interior* (45) siseministeeriumiks (45a), *Foreign Affairs Ministry* (46) välisministeeriumiks (46a) ning *Sanitation Ministry* (46) sanitaarministeeriumiks (46a). Ainult *Chamber of Deputies* (43) tõlgiti suure algustähega: Saadikutekoda (43a). Valiku tegemisel võeti kommunikatiivse tõlkemeetodi põhimõtet kasutades arvesse teksti lugejaskonda (eestlased), kelle jaoks võib sõna „saadikutekoda” erinevalt ministriumidest veidi võõramalt mõjuda – tolleaegsel Prantsusmaal jagunes parlament ülem- ja alamkojaks ehk senatiks ja saadikutekojuks (Britannica 2024 *sub* National Assembly (historical French parliament)) (tänapäeval Prantsusmaal need vastavalt senat ja rahvusassamblee (N-Lex)). Eesti parlament on ühekojaline. Seega, suure algustähega näidatakse selle parlamendi üksuse teatud eripära eesti lugejaskonna vaatevinklist. Suurtäht võib rõhutada ka selle väarikust. Alltoodud tabelis on näidatud analüüsitud tõlkeelementide kasutus lausetes.

(43) Speakers included Paul Deschanel, the president of the Chamber of Deputies , Paul Painlevé, the minister of public education , and Anatole France. (lk 26)	(43a) Kõnelejate hulgas olid Saadikutekoja esimees Paul Deschanel, haridusminister Paul Painlevé ja Anatole France. (lk 13)
(44) As a result, the state established two foreign worker recruitment services in 1919, one in the Agricultural Ministry and one in the Ministry of Labor . (lk 30)	(44a) Selle tulemusena asutas riik 1919. aastal kaks välistööjõu värbamise teenust, ühe põllumajandusministeeriumis ja teise tööministeeriumis . (lk 16–17)

<p>(45) Thus, in September 1922, the Ministry of the Interior provided 100,000 francs for the lodging of French repatriates. (lk 32)</p>	<p>(45a) Seega andis siseministeerium 1922. aasta septembris 100 000 franki Prantsuse repatriantide majutamiseks. (lk 19)</p>
<p>(46) Nevertheless, the prefect complained that he was not getting enough support from the national government: “In spite of all my repeated requests for subsidies to aid Armenian refugees, never was <i>any credit</i> put at my disposition either by the Foreign Affairs Ministry or by the Sanitation Ministry.” (lk 35)</p>	<p>(46a) Prefekt aga siiski kurtis, et ta ei saa riigivalitsuselt piisavalt toetust: „Vaatomata korduvatele palvetele armeenia põgenike tarbeks toetusraha saada, ei ole ei välis- ega sanitaarministeerium kunagi minu käsutusse mitte midagi andnud.” (lk 22)</p>

Järgmine tõlkeprobleem käsitleb Pariisi rahukonverentsi teemat. Inglisekeelse lähteteksti leheküljel 24 mainitakse selgelt justnimelt Pariisi rahukonverentsi (*Armenian delegates to the Paris Peace Conference*), kuid veidi hiljem, lähteteksti leheküljel 27 nimetatakse seda lihtsalt rahukonverentsiks (*peace conference*) (alltoodud näitelause (47)). Täieliku selguse huvides lisati tõlkes juurde, et mõeldakse just Pariisi rahukonverentsi, kuigi tähelepanelik sihtteksti lugeja võib seda eespool toodust juba ilma lisanditagi mõista. Allpool on lause lähtetekstist (47) ja tõlkest (47a).

<p>(47) Unlike its predecessor, the new organization had expressly political goals, which included establishing permanent contacts with the Armenian delegation to the peace conference, [...] (lk 26–27)</p>	<p>(47a) Erinevalt oma eelkäijast olid uuel organisatsioonil selgelt poliitilised eesmärgid, mille hulka kuulusid Pariisi rahukonverentsi Armeenia delegatsiooniga alalise kontakti loomine, [...] (lk 13)</p>
--	---

Tõlkelause (48a) on näide spetsiifilisema ametiasutuse nime tõlkimisest. Tõlkija püüdis tabada nime mõtet ja tõlkis selle umbkaudselt tähenduse järgi eesti keelde. Nime järele sulgudesse on lisatud ka lähtetekstis esinenud nimekuju, et vajadusel oleks võimalik lugejal selle järgi täpsemat infot otsida. Tõlketehnilisest vaatenurgast on see kalka loomine.

(48) For example, those who arrived with travel documents issued by a French consulate but without a work contract were directed immediately to Marseille’s Office of Foreign Labor . (lk 31)	(48a) Näiteks need, kes saabusid mõne Prantsuse konsulaadi välja antud reisidokumentidega, kuid ilma töölepinguta, suunati kohe Marseille’ välistööjõuametisse (ingl <i>Marseille’s Office of Foreign Labor</i>). (lk 18)
--	---

Järgnevalt analüüsitakse prantsuskeelsete organisatsioonide jt ametlike nimede/nimetuste tõlget kolme erineva olukorra näitel. Prantsuskeelne nimi/nimetus jäeti alles ning otsustati nurksulgudes originaalnime järele asetada või täpsustati tõlget originaalnimega. Tõlke sihtgrupil on küll teatud eelteadmised, huvi teema vastu ja üldiselt lai silmaring, kuid sooviti, et teksti mõju tõlke lugejatele oleks võimalikult samaväärne lähtekeelse teksti lugejatega. Inglise keel ja prantsuse keel on piisavalt sarnased, et inglise keeles lugeja ka tekstis esinevaid prantsuskeelseid elemente mõistaks, ja isegi, kui mitte täielikult, siis vähemalt eeldatavalt paremini, kui eesti keeles lugeja. Otsustati, et tõlke lugejalt ei oodata prantsuse keele oskust ning kommunikatiivset tõlkemeetodi järgi tegutsedes püüti luua sihtgrupile võimalikult arusaadav tõlge. Allpool on näited koos tõlkeotsuste põhjendustega.

(49) At first, the incoming refugees were cared for by the Comité de secours aux réfugiés arméniens , [...]	(49a) Alguses kandis sisserännanute eest hoolt Comité de secours aux réfugiés arméniens [armeenia pagulaste abistamise komitee], [...] (lk 21)
--	---

Lauses (49) esinenud ametlik nimi tõlgiti kalka tõlketehnikat kasutades, sest otsingute käigus ei tulnud välja eestikeelset nimekuju, mida oleks varem kasutatud. Tõlge pandi nurksulgudesse.

(50) The French military was forced to intervene, establishing two refugee camps on the outskirts of Marseille, Camp Mirabeau and Camp Oddo , the latter of which remained	(50a) Sekkuma pidi Prantsuse sõjavägi, kes rajas Marseille’i äärelinna kaks põgenikelaagrit, Mirabeau’ laagri (pr <i>Camp Mirabeau</i>) ja Oddo laagri (pr <i>Camp Oddo</i>),
--	---

a home for Armenian refugees for several years. (lk 33)	millest viimane jäi mitmeteks aastateks armeenia pagulastele koduks. (lk 20)
---	--

Näites (50) on kahe põgenikelaagri prantsuskeelsed nimed (inglise keeles on nimed samad). Eestikeelses lauses oli kõige loomulikum kasutada siiski eestikeelseid otsetõlkeid, kuid selguse mõttes lisati tõlgete järgi sulgudesse ka laagrite originaalnimed. Laagrite edasisel nimetamisel tekstis enam originaalnimesid järgi ei lisatud.

(51) Organizing a demonstration on 9 April 1916 in the Sorbonne amphitheater, the Société vowed to educate French public about Armenia, “its historic role, the important part it has played for civilization.”	(51a) Organiseerides 9. aprillil 1916. aastal Sorbonne'i amfiteatri meeleavalduse, töötas Société Prantsuse publikut Armeenia teemadel, „selle ajaloolisest rollist ja osatähtsusest tsivilisatsioonis”, harida. (lk 13)
--	---

Société näites (51) viitab tekstis vahetult varem nimetatud Société France-Arménie'ile [Prantsuse-Armeenia ühing] ning siinkohal ei peetud vajalikuks seda lugejale uuesti korrata, mistõttu jäeti nurksulgudes eestikeelne tõlge lisamata. Sõna pandi siiski kaldkirja, sest siinkohal ei ole see ametlik nimi, vaid justkui viide nimele.

3.6 Tõlkeanalüüsi järeldused

Magistritöö autor analüüsis umbes 50 termini või muu sõnavaraga seotud tõlkelauset ja põhjendas oma tõlkeotsuseid. Tegu on väiksemate tekstielementidega ning nende analüüsimisel kasutati ühe komponendina Molina ja Albiri tõlketehnikate tüpoloogiat. Valitud tõlkeelemendid jagunesid viieks temaatiliseks rühmaks („Armeenia küsimus”, „Terminid”, „Kõnekujundid”, „Kinnistumata tõlkevasteteta sõnad”, „Ametlikud nimed ja nimetused”) ning analüüsi käigus selgus, et kõigi puhul on tõlkimisel veidi erinevaid lähenemisi kasutatud.

Armeenia küsimuse teema all kasutati peamiselt väljakujunenud tõlkevaste tehnikat, ühel juhul ka laiendamist (*Armenian concerns*). Teema probleem tekkis eesti keele õigekirjareeglist, mille järgi tuleb kohamääratluse kohta käiv (kohanimi) kirjutada suure algustähega ja rahvusmääratluse

(kultuurimääratluse) kohta käiv väikse algustähega. Reegli tõttu pidi tõlkides iga sellise tekstielemendi juures põhjalikult kaaluma, millise määratlusega tegu on. Väljend *Armenian Question* otsustati tõlkida suure algustähega, sest küsimuse alla mahub lisaks rahvale ka Armeenia riik, kuid tõlkija pakkus välja ka teise variandi – „armeenias küsimus” – mida kasutada võimaliku kitsama kasutuskonteksti puhul, kui on teada, et jutt käib ainult armeenia rahvast (tõenäoliselt sellisel juhul ei kasutataks inglise keeles läbivat suurtähte).

Terminite tõlkimise juures võib ju üldjuhul eeldada, et saab hõlpsalt kasutada väljakujunenud tõlkevasteid, kuid nagu selgus, siis esines ka mitmeid n-ö kõrvalekaldeid, mis tulenesid tähendusväljade mittekattumisest või tõlke autori soovist luua võimalikult täpne ja sihtgrupile arusaadav tekst. Tõlketehnikatest kasutati enamasti küll väljakujunenud tõlkevastet ja sõnasõnalist tõlget, kuid ka diskursiivset loomet, üldistamist ja täpsustamist. Näiteks sõna *civil status* tõlkimisel tehti üldistus („isikuandmed”), sest see oli lähteteksti sisuga rohkem kooskõlas. Selle näite puhul võib tajuda lähteteksti autori juures ka teatavat prantsuskeelset mõjuvälja.

Kõnekujundite tõlkimine oli ainus teema, kus kasutati kohandamise võtet, lisaks ka diskursiivset loomet ja kirjeldamist. Vaid ühel korral väljakujunenud tõlkevastet. Tõlke autor tegi taaskord kõik selleks, et olla eesti keeles lugevale sihtrühmale võimalikult arusaadav ja püüdis luua lähteteksti lugejatega samasugust mõju. Kõnekujundid võivad kultuuriti erineda rohkem kui terminid ning see tuli välja ka kasutatud tõlketehnikatest – väljakujunenud tõlkevasteid ja sõnasõnalist tõlget kasutati terminite puhul palju enam kui kõnekujundite tõlkimise juures.

Kinnistumata tõlkevasteteta sõnade all pidas töö autor silmas sõnu, mida ei esine eestikeelsetes sõnaraamatutes või mida on eesti keeles kasutatud vaid üksikutes kasutuskontekstides. Enne sõna loomist tuli ka veidi otsida, kas ehk on sõna juba kasutatud ning üksikud kasutuskorrad ka esinesid (näiteks *armenofiil* ja *avatud tööturu poliitika*), mis võivadki olla tõlkelaenu ingliskeelsetest sõnadest. Tõlkija tõi sõnad eesti keelde peamiselt tõlkelaene tehes.

Ametlike nimede ja nimetuste tõlkimisel tuli võimalusel leida juba eesti keeles kasutatav väljakujunenud tõlkevaste ning kui nime/nimetust ei leitud, siis kasutati kas kalka tehnikat või laenati nimi/nimetus inglise keelest.

Tõlketehnilisi võtteid tõlkimise ajal ei jälgitud, neid kasutati vaid retrospektiivselt analüüsi läbiviimiseks. Töö autor leiab, et tüpologia oli selleks sobiv vahend, sest see lubas selgemalt näha,

kui erinevalt valitud tekstielementide tõlkimisele lähenetud on. Newmarki sõnastatud tõlkemeetodeid võrreldi omavahel juba enne tõlkima asumist, kuid tõlkimise ajal ei püütud joonduda ühegi kindla tõlkemeetodi järgi. Arusaam sellest, kuidas tõlkida, tuli välja tekstianalüüsist (pigem täpne, neutraalses stiilis tekst), sihtrühma määratlemisest (teatud eelteadmistega teemast huvitatud lugeja) ja teema kohta lisaks loetud materjalidest. Tagasivaateliselt selgus, et on püütud luua originaaltruud tõlget, kuid kasutati ka kommunikatiivset tõlkemeetodit ehk tulenevalt eeldatava ingliskeelse lähteteksti lugeja ja eestikeelse tõlke lugeja kultuurilistest erinevustest, mille alla kuuluvad ka erinevused teadmistes (näiteks prantsuse keelest arusaamine), tehti teatud muudatusi (nt lisati prantsuskeelse nime juurde eestikeelne tõlge). Lisaks otsustas tõlkija teha mõnes kohas ka esteetilisi muudatusi, et luua eesti keeles stiililiselt võimalikult ladus tekst, näiteks sõnakorduse vältimiseks sünonüüme kasutades (mis samal ajal teksti täpsust ei vähendanud), mis on üks komponent semantilisest tõlkemeetodist. Tekstianalüüs ja lisateadmised teema kohta olid abiks tõlkimisel ning valitud vahendid, Newmarki tõlkemeetodid ning Molina & Albiri sõnastatud tõlketehnikate tüpoloogia sobisid tõlkeanalüüsi läbiviimiseks hästi.

KOKKUVÕTE

Töö autor tõlkis 20 lehekülge ajaloolase Maud S. Mandeli akadeemilisest teosest „In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in the Twentieth-Century France”. Raamatus võrreldakse armeenlaste ja juutide genotsiidijärgset kohanemist 20. sajandi Prantsusmaal.

Antud töös keskenduti peamiselt armeenlastest kõnelevale esimesele peatükile „Orphans of the Nation: Armenian Refugees in France”, kus kirjeldatakse kodakondsuseta pagulaste keerulist positsiooni Prantsusmaa rändepoliitikas. Töös analüüsiti peatüki eesti keelde tõlkimisel esile kerkinud sõnavaraliste küsimustega seotud tõlkeprobleeme ning selgitati ja rikastati eestikeelset poliitikaga seotud sõnavara. Mitmete analüüsi valitud tekstielementide tõlkimisel tuli mõista teema ajaloolist konteksti, mõnel juhul ei kattunud sõna/termini ja teksti kasutusolukorra tähendusväljad, ning tuli täpselt mõista, mida tõlkeelemendid endas hõlmavad. Kõikidele sõnadele ei leidunud väljakujunenud tõlkevasteid, mistõttu tehti tõlkelaene või kasutati muid tõlketehnilisi võtteid. Kokkuvõttes saab öelda, et magistritöö eesmärgid täideti.

Töö erinevate sõnavaraliste elementide tõlkimise kohta püstitati eraldi uurimisküsimused ning analüüsist selgus, et iga teema nõudis üldjoontes erinevaid lähenemisvõtteid. Tõlkeanalüüsiks valitud teoreetiline baas, eelkõige Lucia Molina ja Amparo Hurtado Albiri tõlketehnikate tüpoloogia sobis terminite ja sõnavaraliste küsimuste tõlkimise analüüsimiseks hästi. Peter Newmarki tõlkemeetodid võimaldasid määratleda tõlketeksti kui terviku üldisemaid jooni. Tõlkimise seisukohalt sisaldas tekst mitmeid selliseid probleeme, millele ei olnud valmis lahendusi, kuid mida täpsemalt uurides ja analüüsides andis töö autor oma panuse teatud lahenduste leidmisel. Selgus, et poliitika ja pagulaste teemaga seotud eestikeelset sõnavara, sealhulgas teatud ajalooliste sündmustega seotud sõnavara tuleb veel arendada, ja ka eestikeelsetes sõnaraamatutes esineb lünki, mida veel edaspidi täiendada.

KASUTATUD ALLIKAD

Esmane allikas

Mandel, Maud S. (2003). *In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in Twentieth-Century France*. Durham, London: Duke University Press.

Kirjastuselt raamatu esimese peatüki tõlkimiseks saadud luba:

Maud S. Mandel, "Orphans of the Nation: Armenian Refugees in France," in *In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in Twentieth-Century France*, pp. 19–51. Copyright 2003, Duke University Press. All rights reserved. Reprinted by permission of the publisher. www.dukeupress.edu

Teisesed allikad

About President Mandel. (kuupäev puudub). Williams College. Loetud aadressil <https://president.williams.edu/about-the-president/> (12.05.2024)

Armeenia nimed. (2021, 4. detsember). EKI teatmik. Loetud aadressil <https://eki.ee/teatmik/armeenia-nimed/> (15.05.2024)

Baillie, L. (2021, 29. aprill). Why Biden's Recognition of the Armenian Genocide Is Significant. United States Institute of Peace. Loetud aadressil <https://www.usip.org/publications/2021/04/why-bidens-recognition-armenian-genocide-significant> (25.05.2024)

Belobrovtsseva I., Meimre A. (2015). Sõdadevaheline vene emigratsioon suures ilmas ja väikeses Eestis. *Methis. Studia humaniora Estonica* 15 (15), 28–46. DOI: 10.7592/methis.v12i15.12114

Brisku, A., Blauvelt T. K. (toim). (2021). *The Transcaucasian Democratic Federative Republic of 1918*. New York: Routledge. Loetud aadressil <https://www.routledge.com/The-Transcaucasian-Democratic-Federative-Republic-of-1918-Federal-Aspirations-Geopolitics-and-National-Projects/Brisku-Blauvelt/p/book/9780367742263> (20.05.2024)

Britannica. (2024). Kättesaadav <https://www.britannica.com/> (20.05.2024)

Cambridge Dictionary 2024. Kättesaadav <https://dictionary.cambridge.org/> (14.05.2024)

Civil status. (kuupäev puudub). Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale. Loetud aadressil <https://www.esteri.it/en/servizi-consolari-e-visti/italiani-all-estero/stato-civile/> (21.05.2024)

Do You Capitalize the Names of Countries, Nationalities, and Languages? (kuupäev puudub). Grammarly. Loetud aadressil <https://www.grammarly.com/blog/capitalization-countries-nationalities-languages/> (12.05.2024)

Eesti Isikulooline Indeks. Kättesaadav: <https://www.nimed.ee/> (15.05.2024)

Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS) 2009. Eesti keele instituut. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (24.05.2024)

Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/qs/> (24.05.2024)

EKI fraseoloogiasõnaraamat (FRS) 2000. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/frs/index.cgi> (19.05.2024)

EKI võõrsõnade leksikon (VSL) 2012. Kättesaadav <https://www.eki.ee/dict/vsl/> (26.05.2024)

ELi JA ARMEENIA KOOSTÖÖNÕUKOGU SOOVITUS nr 1/2017, 20. november 2017, ELi ja Armeenia partnerluse prioriteetide kohta [2018/315]. (2018). EUR-Lex. Loetud aadressil <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:22018D0315&qid=1716742818718> (26.05.2024)

Erelt, H., Erelt, T., Ross, K. (2007). Eesti Keele Käsiraamat 2007. Ortograafia. Algustäheortograafia. Loetud aadressil <https://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?p=2&p1=7> (15.05.2024)

Eriaruanne. Kas komisjon haldas mõjusalt humanitaarabi konfliktidest mõjutatud elanikkonnale Ida-Aafrika järvede piirkonnas? (2016). EUR-Lex. Kättesaadav <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016SA0015&qid=1716743277175> (26.05.2024)

Foreign Relations Committee. (2021, 19. märts). *Menendez Leads 37 Colleagues in Calling on President Biden to Become First U.S. President to Officially Recognize the Armenian Genocide*. Loetud aadressil <https://www.foreign.senate.gov/press/dem/release/menendez-leads-37->

[colleagues-in-calling-on-president-biden-to-become-first-us-president-to-officially-recognize-the-armenian-genocide](#) (21.05.2024)

Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon. (1994). RT II 1994, 27, 103. Loetud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/23973> (26.05.2024)

Jaaks, P. (2023). Taeva tütreid. Tallinn: Kirjastus Varrak

Jeletsky, I. (1999, 5. november). Sünged päevad. *Videvik*. Loetud aadressil <http://www.videvik.ee/449/449index.html> (15.05.2024)

Jürgenson, A. (2020). Kodusõja sündmustest Abhaasia eesti asundustes 1918–21. *Ajalooline Ajakiri*, 2020, 3/4 (173/174), 335–377.

Kazarjan, A., Serman, I. (2010). Armeenlased. Rahvused Eestis. Tallinn: Tea Kirjastus. Kättesaadav <https://www.digar.ee/arhiiv/en/%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0/55845> (21.05.2024)

Khurshudyan, L. A. (1995). Հայկական հարցը („Haykakan harts’y“) [„Armeenia küsimus“]. Jerevan: [Jerevani Riikliku Ülikooli operatiivpolügraafia osakond]. Kättesaadav <http://publishing.yasu.am/hy/1465207924> (18.05.2024)

Kuningas, R. (toim). (2023, 17. november). Eesti misjonär päästis Armeenia genotsiidi ajal tuhandeid orbe. ERR. Loetud aadressil <https://menu.err.ee/1609168366/eesti-misjonar-paastis-armeenia-genotsiidi-ajal-tuhandeid-orbe> (26.05.2024)

Kümmel, T. (2021, 5. september). Armeenia, milleks? *KesKus*. Juuli/august 2021. Loetud aadressil <http://kes-kus.ee/armeenia-milleks/> (21.05.2024)

Liivak, S. (2019, 19. jaanuar). Mõte: meie Armeenia. *Virumaa Teataja*. Loetud aadressil <https://virumaateataja.postimees.ee/6502750/mote-meie-armeenia> (15.05.2024)

Malinkin, M. E., & Suny, R. G. (2014). Eliminating an Existential Threat: the Armenian Genocide, 1915–1916. Loetud aadressil <https://www.wilsoncenter.org/publication/eliminating-existential-threat-the-armenian-genocide-1915-1916> (22.05.2024)

Marital Status. (kuupäev puudub). European Institute for Gender Equality. Loetud aadressil https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1183?language_content_entity=en (18.05.2024)

Merriam-Webster 2024. Kättesaadav <https://www.merriam-webster.com> (20.05.2024)

Molina, L., Albir, A. H. (2002). Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, vol. 47, n° 4, 2002, p. 498–512. Loetud aadressil

https://www.researchgate.net/publication/272899204_Translation_Techniques_Revisited_A_Dynamic_and_Functionalist_Approach/link/57cd795608ae83b37460d65c/download?tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19 (17.05.2024)

Mäekivi, H. (2021). Kuidas teha uusi sõnu? *Oma Keel* 1/2021 66–71. Loetud aadressil https://www.emakeeleteselts.ee/wp-content/uploads/2021/05/HelikaM%C3%A4ekivi_OK-2021_1.pdf (16.05.2024)

Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. New York: Prentice-Hall International

Prantsusmaa. Riikliku andmebaasi kohta. (kuupäev puudub). N-Lex Loetud aadressil <https://n-lex.europa.eu/n-lex/info/info-fr/index?lang=et> (22.05.2024)

Recommendation No 1/2017 of the EU-Armenia Cooperation Council of 20 November 2017 on the EU-Armenia Partnership Priorities [2018/315]. (2018). Eur-Lex. Loetud aadressil <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A22018D0315&qid=1716742818718> (26.05.2024)

Reiss, K. (2004). Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation. Venuti, L. (toim), *The Translation Studies Reader* (lk 160–171). New York: Routledge. Loetud aadressil https://translationjournal.net/images/e-Books/PDF_Files/The%20Translation%20Studies%20Reader.pdf (15.05.2024)

REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Annual Report on the European Union's Humanitarian Aid and Civil Protection Policies

and their Implementation in 2013. EUR-Lex. Kättesaadav <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0537&qid=1716743684925> (26.05.2024)

Reuters. (2021, 20. aprill). Turkey says any U.S. recognition of Armenian 'genocide' would further harm ties“. Loetud aadressil <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-says-us-recognising-armenian-genocide-will-further-harm-ties-2021-04-20/> (20.05.2024)

Silvet, J. (2002). Inglise-eesti sõnaraamat. English-Estonian Dictionary. Tallinn: TEA Kirjastus

Sketch Engine. Estonian National Corpus 2023. Kättesaadav <https://www.sketchengine.eu/>

Special Report. Did the Commission effectively manage the Humanitarian aid provided to populations affected by conflicts in the African Great Lakes Region? (2016). EUR-Lex. Kättesaadav <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016SA0015&qid=1716743277175> (26.05.2024)

Zirnask V. (2009, 1. aprill). Omandipropaganda – võib-olla saajandi suurim viga. *Delfi ärileht*. Loetud aadressil <https://arileht.delfi.ee/artikkel/51164044/omandipropaganda-voib-olla-sajandi-suurim-viga> (15.05.2024)

Sõnaveeb. Eesti Keele Instituut. Kättesaadav: <https://sonaveeb.ee/> (17.05.2024)

The High Commissioner. (kuupäev puudub). UNHCR. Loetud aadressil <https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-are/high-commissioner> (19.05.2024)

Tiks, J. (2022, 30. märts). Ukrainlased Eesti bürokraatia hammasrataste vahel. Üks saab ajutist kaitset, teine mitte – otsus sõltub kuupäevast. Eesti Ekspress. Loetud aadressil <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/96263263/ukrainlased-eesti-burokraatia-hammasrataste-vahel-uks-saab-ajutist-kaitset-teine-mitte-otsus-soltub-kuupaevast> (14.05.2024)

United States Holocaust Memorial Museum. (kuupäev puudub). The Armenian Genocide (1915–16): Overview. Loetud aadressil <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-armenian-genocide-1915-16-overview> (19.05.2024)

Vassiljeva, T. (toim). (2011). Suur inglise-eesti seletav sõnaraamat. Tallinn: TEA Kirjastus

Velmet, A. (2022). Inimõiguste ajalugu. Oja, L. (toim), *Inimõiguste raamat* (lk 30–51). Tallinn: Õiguskantsleri Kantselei. Loetud aadressil <https://www.inimõigusteraamat.ee/raamat/inimõiguste-raamat/1-inimõiguste-ajalugu/2-ulddeklaratsiooni-poliitiline-ajalugu> (23.05.2024)

Välisministeerium. (1922–1927). Rahvasteliidu teadaanded armeenia pagulaste asundamise asjus. Armeenia pagulaste asundamine Nõukogude-Armeenias. Rahvusarhiiv (VAU). Kättesaadav <https://www.ra.ee/vau/index.php/et/site/login?focus=form> (26.05.2024)

Williams, J., Chesterman, A. (2002) *The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. United Kingdom: St. Jerome Publishing

Ümberasustamine. (kuupäev puudub). ÜRO pagulasamet (UNHCR). Loetud aadressil <https://www.unhcr.org/neu/ee/meie-too/umberasustamine> (19.05.2024)

ÜRO Pagulaste Ülemvolinik. (kuupäev puudub). ÜRO pagulasamet (UNHCR). Loetud aadressil <https://www.unhcr.org/neu/ee/unhcr-i-kohta/uelemvolinik> (19.05.2024)

SUMMARY

University of Tartu

Institute of Foreign Languages and Cultures

Johanna Maria Vallikivi

Maud S. Mandeli ajaloouurimuse „In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in the Twentieth-Century France” valitud peatüki tõlge ja tõlkeprobleemide analüüs

Translation of a selected chapter of *In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in the Twentieth-Century France* by Maud S. Mandel and translation analysis

The author of the thesis translated 20 pages from the academic work *In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in the Twentieth-Century France* by historian Maud S. Mandel. The author of the book compares the adaptation of Armenians and Jews in 20th-century France in the aftermath of genocides.

This thesis focused on the first chapter on the Armenians, „Orphans of the Nation: Armenian Refugees in France“, which describes the difficult position of stateless refugees in the context of France’s migration policy. The author of the thesis analysed the translation problems related to vocabulary issues that arose during the translation of the chapter and clarified and enriched the policy-related vocabulary in Estonian. In translating a number of the textual elements selected for analysis, it was necessary to understand the historical context of the topic. In some cases the usual meanings of the words/terms and their usage in the text did not overlap, thus it was important to understand exactly what they encompassed in the text. For some words, there were no well-established translation equivalents, so translation loans were made or other translation techniques were used. In conclusion, the objectives of the thesis were met.

Separate research questions were set for the translation of the different vocabulary elements, and the analysis revealed that each topic required a different approach. The theoretical basis chosen for the translation analysis, in particular the typology of translation techniques of Lucia Molina and Amparo Hurtado Albir, was suitable for the analysis of the translation of terms and other lexical issues. Peter Newmark’s translation methods made it possible to identify the more general features

of the translation text as a whole. From the point of view of translation, the text contained a number of problems for which there were no ready translation solutions and the author of the thesis contributed to finding certain solutions by examining and analysing the problems in more detail. It became clear that the Estonian vocabulary related to politics and refugees, including the vocabulary related to specific historical events, still needs to be developed, and that there are also gaps in the Estonian dictionaries that need to be filled in the future.

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Johanna Maria Vallikivi

(allkiri)

26.05.2024

(kuupäev)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Johanna Maria Vallikivi,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Maud S. Mandeli ajalouuringuse „In the Aftermath of Genocide: Armenians and Jews in the Twentieth-Century France” valitud peatüki tõlge ja tõlkeprobleemide analüüs”, mille juhendaja on Marri Amon, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Johanna Maria Vallikivi

26.05.2024